

BOGANMELDELSER

Helén Örnemark Hansen: Bidragsbedrägeri. Juristförlaget, Stockholm 1995. 249 ss.

1. Allmänt

Ämnet för Örnemark Hansens bok, som gav henne doktorsgraden vid Lunds universitet vårtermin 1996, är en viss form av bedrägeri enligt BrB 9:1, en form som hon kallar bidragsbedrägeri. Bedrägeriets offer, den mot vilken bedrägeriet riktas, är det allmänna, stat eller kommun.

Bidrag som begrepp pekar starkt mot att det inte föreligger någon motprestation, inte heller någon skyldighet att betala tillbaka det som erhållits. Av ren vänlighet ges ett bidrag till något behjärtansvärt ändamål. Men bidragbegreppet används även när staten delar ut medel till dem som uppfyller vissa villkor; för alla är "socialbidrag" ett känt fenomen. På olika sätt försöker staten överbrygga den klyfta som finns mellan individens/familjens inkomster och utgifter.

Dagens situation med massarbetslöshet och ökade sociala skillnader utmanar det som vi vant oss att betrakta som välfärdssamhällets uttrycksformer. Till utmaningarna hör mer eller mindre starka påståenden om missbruk och fusk med de sociala förmånerna.

Örnemark Hansen behandlar således ett centralt och viktigt problem i sin avhandling. Mycket grovt och med risk för missförstånd kan sägas att hon tar sig an bidragsbedrägeriet med hjälp av både dogmatik och empiri.

Efter en beskrivning av intressanta bidragsformer i kap. 2 följer den dogmatiska tolkningen i kap. 3-5. I dessa tre kapitel tas bedrägeri enligt BrB 9:1 upp till närmare behandling. Efter en allmän överblick av bedrägeriets enskilda beståndsdelar (kap. 3) tar författaren i kap. 4 upp själva vilseledandet genom underlåtenhet och i kap. 5 uppsåtet. Praxis i form av olika myndigheters åtgärder behandlas i kap. 6-7. Rättsjämförelse (kap. 8) och ändringsförslag (kap. 9-10) avslutar framställningen. Kap. 9-10 går delvis in i varandra såtillvida att kap. 10 preciserar förslagen i kap. 9.

2. Metod

Örnemark Hansen beskriver genast i början av arbetet (s. 12) helt allmänt hur statsmakten driver in det som betalts felaktigt, varvid hon inför administrativ prövning som en motpol till en straffrättslig. Till det administrativa hör återkrav och beslut om att lämna ärendet till åtal. Örnemark Hansen hävdar att denna gränsdragning skall studeras – det är till och med av största vikt att så görs (se även s. 113). Man frågar sig här om arbetet även har en administrativ del eller metod som skiljer sig från det som är gängse inom straffrätten? Vad jag kunnat se innehåller arbetet ingen specifik administrativ dimension, utan det rör sig inom ramarna för den straffrättsdogmatiska forskningen. Det är väl närmast så att man inom straffprocessen kan skilja mellan olika typer av bedömningar (polisanmälan, åtalsanmälan, åtalsbeslut etc.) medan samtliga inblandade i sin bedömning har att ta ställning till om brottsförutsättningarna är uppfyllda eller ej. Återkrav av erlagt bidrag är väl i grunden en administrativ åtgärd, men den ägnas ingen egentlig uppmärksamhet i arbetet.

Om än arbetet prima facie är att beteckna som dogmatiskt är dess närmare placering på den dogmatiska kartan inte helt entydig. Inledningsvis (s. 11) hävdar författaren att hon föranletts av bidragsdebatten att närmare studera området bidragsbedrägeri. Därefter formuleras (s. 12) arbetets tre huvudfrågor.

- a) Har BrB:s bedrägeristadganden varit effektiva (praktiskt användbara) vid beivrandet av bidragsbedrägeri?
- b) Vilka speciella tillämpningsproblem uppkommer vid tolkningen av brotts-elementen "vileledande" och "uppsåt" samt är det skäl att beakta rättsvillfarelse. Enligt Örnamark Hansen har dessa valts ut eftersom "de tycks bereda rättstillämparna svårigheten".
- c) Är den i arbetet påvisade svårtolkbarheten hos BrB 9:1 acceptabel? Samma typ av värdering görs av bevismöjligheterna; är dessa tillräckliga.

Ser man till punkterna a-c som en helhet får arbetet en stark rättspolitisk och reformistisk stämpel: det oacceptabla skall avslöjas och ändringsförslag skall ges.

I sig finns inget att invända mot en dylik forskningsuppgift. Rättspolitiska ställningstaganden grundade på dogmatisk och empirisk analys är alltid av nöden. Däremot kan kritik riktas mot hennes underlåtenhet att problematisera vissa bakomliggande grundantaganden.

Beträffande den praktiska användbarheten och beivrandet frågar man sig huruvida Örnamark Hansen verkligen har grund för att utgå från att "det inte finns några betydande oklarheter beträffande vilka fall av bidragsmissbruk som kan anses straffvärda" (s. 13). Ifall antagandet inte håller sträck blir det svårt att objektivt jämföra lagtextens faktiska utsträckning med det område som borde omfattas av straffhotet. Här kunde Örnamark Hansen närmare ha förklarat grunderna för sin övertygelse om samhällelig konsensus på detta område.

Örnamark Hansen utgår synbarligen också från att beivrande som fenomen är mer eller mindre oproblematiskt. I sig kan hon ha rätt, men jag menar ändå att framställningen blivit klarare om den explicit relaterats till diskussionen kring general- och individualpreventionens betydelse för straffrättens allmänna godtagbarhet.

I punkt b aktualiseras förhållandet mellan tillämpning och tolkning. Här har Örnamark Hansen enligt mitt förmenande valt ett något olyckligt språkbruk; kan man överhuvud tala om att det uppkommer tillämpningsproblem vid tolkningen? Är det inte så att tolkningsproblemen uppkommer vid tillämpningen. Vad jag kan se är Örnamark Hansens idé i stort följande: Hon utgår från att bidragsbedrägeriet vållar förståelseproblem för användarna, eftersom genomgången av den juridiska litteraturen ger vid handen att det råder oenighet kring betydelsen av t. ex. begreppet vileledande. Därför har hon i kap. 4 valt en "författarorienterad och kronologiskt inriktad metod". Problemen med en dylik metod är uppenbara, särskilt om avsikten är att avslöja tolkningssvårigheter. Hur vet vi att meningsskiljaktigheterna återspeglas i praxis? Eventuellt kan ju någon ha löst problemet och praxis accepterat detta. Man frågar även efter förhållandet mellan den empiriska nivån och det som hittas hos olika författare. Här kunde författaren ha bemödat sig om en närmare förklaring till hur hon når fram till tolkningsproblemen.

Samma typ av kritik kan även riktas mot diskussionen om det acceptabla. Vilket är jämförelsematerialet när uttryck som "alltför svårtolkade" och "alltför besvärliga att bevisa" används? Andra bestämmelser eller användningen av BrB 9:1 på andra livsområden? Grundas detta på någon bestämd uppfattning om bevismekanismer etc?

3. Om forskningsresultaten

Redan bokens titel förutsätter att socialrätten och bidragssidan tas upp till behandling. I det direkt empiriska avsnittet, dvs. där praxis på socialkontor och underrätter behandlas, riktas intresset mot bidragsformerna socialbidrag, sjukpenning och bostadsbidrag. Formerna

beskrivs i kap. 2 på ett klart och begripligt sätt. Det är även förhållandevis lätt att följa med författarens tankegångar i kap. 6-7, som innehåller empiriska uppgifter om hur misstänkta bidragsbedrägerier behandlas på socialkontor, åklagarämbeten och i underrätter. Geografiskt omfattar undersökningen områden i södra Sverige.

Beträffande gräsrotsnivån betonar Örnemark Hansen betydelsen av klara anvisningar och en effektiv kontroll av lämnade uppgifter. Speciell betydelse tillskriver hon samkörning av olika dataregister. På åklagar- och domarnivån betonas igen de dogmatiska problemen; när föreligger uppsåt och när har ett vilseledande skett genom underlåtenhet att ge resp. korrigerade uppgifter?

Innan jag nämner författarens förslag till lösning av de dogmatiska problemen är det skäl att se hur författaren identifierat tillämpningssvårigheterna.

Örnemark Hansen använder i första hand nordisk litteratur. Visst tyskt material har även medtagits. Här är dock användningen rätt ytlig och i några fall inte helt exakt. Bristerna förklaras rätt långt av den moderna tyska straffrättsdogmatikens svårgreppbara utsträckning.

Trots att Örnemark Hansen tar upp flera dogmatiska figurer, bl. a. eventualuppsåt och straffrättsvillfarelse, är det entydigt att vilseledande genom underlåtenhet utgör den egentliga dogmatiska stötestenen. Några citat: "De fall där sökanden har underlåtit att anmäla ändrade förhållanden är speciellt problematiska" (s. 55) och "Straffrättsliga ingripanden vid misstänkta bidragsbedrägerier tycks begränsas av svårigheterna med att konstatera att vilseledanderekvisitet är uppfyllt. De flesta problemen uppkommer vid vilseledande genom underlåtenhet" (s. 58).

Vi återkallar i minnet det som sades ovan om arbetets målsättning. Härvid var tillämpningsproblemen i förgrunden. Och kap. 3 ger entydigt vid handen att det är underlåtenheten som vållar besvär. I viss mening kan avhandlingen ses som ett arbete kring underlåtenhet. Och var kommer då underlåtenheten in? Eftersom vi har att göra med bidrag, och bidrag utbetalas på vissa villkor, konkretiseras underlåtenheten rätt långt kring förtigandet av omständigheter med relevans för bestämmandet av de ekonomiska förmånerna.

Den avgörande frågan blir således om en underlåtenhet att ge vissa upplysningar rymms in under ordalydelsen "medelst vilseledande förmår någon" (BrB 9:1). Örnemark Hansen besvarar frågan rätt långt utgående från en jämförelse mellan två teorier dvs. rättspliktsläran och garantläran. Enligt henne går garantläran längre, dvs. omfattar ett större antal fall av upplysningsskyldighet, vilket gör att hon föredrar garantläran vid beivrandet av bidragbedrägeri. Det skulle föra för långt att här närmare analysera och utvärdera Örnemark Hansens redogörelse för problematiken kring vilseledande underlåtenhet. Så mycket kan konstateras att hennes benägenhet att jämställa upplysningsskyldighet och garantställning hotar att göra framställningen rätt svårbegriplig. Faran hotar särskilt den läsare som har bristfälliga kunskaper i tysk och jareborgsk straffrättsdogmatik.

Trots vissa betänkligheter beträffande författarens grepp om "vilseledande genom underlåtenhet" får den dogmatiska framställningen såttillvida anses ha varit framgångsrik att den visar på vanskligheterna att tolka bedrägeri. Vilka är då hennes lösningsförslag i kap 9-10?

Örnemark Hansen anser att BrB 9:1 fungerar så pass svagt att det lönar sig att undersöka andra alternativ vid beivrandet av bidragsbedrägeri. Hon diskuterar olika modeller för en bättre lagstiftningsteknik och stannar själv för en särskild straffbestämmelse för bidragsmissbruk. Stadgandet skulle vara subsidiärt i förhållande till BrB 9:1 och innebära att det straffbara förfarandet omfattar förfaranden, där någon genom förtigande eller lämnande av positiva uppgifter vilseleder respektive myndighet rörande förhållanden som påverkar den ekonomiska förmånen. Stadgandet skulle omfatta även grovt oaktsamma förfaranden.

På det hele taget måtte Örnemark Hansens undersökning betecknas som rätt svår. Det är förenat med viss möda att sätta sig in i hennes tankemodell. Samtidigt skall understrykas att deliktet "bedrägeri" inte hör till de enklaste. Varje tolkning stöter på begrepp som kausalitet och underlåtenhet. Därtill innehåller avhandlingen ett mångfasetterat empiriskt material. Detta tillsammans gör att avhandlingen kräver en hel del av läsaren. Åtminstone anser jag att det är värt mödan att ge sig i kast med Örnemark Hansens många gånger rätt överraskande idéer och grepp.

Dan Frånde

Helsingfors universitet

Jörg Arnold: *Die Normalität des Strafrechts der DDR. Band 1: Gesammelte Beiträge und Dokumente. Band 2: Die gerichtliche Überprüfung von Geständnis und Geständniswiderrug im Strafverfahren.* Edition iuscrim. Max-Planck-Institut. Freiburg i. B. 1995, 1996. ISBN 3-86113-979-0 & 3-87113-978-2. xxiii & 856 pp., xxv & 815 pp.

Den dobbeltbundede titel til dette fascinerende dobbeltbind S 52 i institutets store skriftserie afslører tydeligt det tyske dilemma. Bestod der i det forhenværende Østtyskland bag eller ved siden af den egentlige politiske strafferet – her først og fremmest, men ikke udelukkende sager om forsøg på ulovlig grænseoverskridelse, "Republikflugt" – eller var hele strafferetten, ja hele retsvæsenet politisk, også ved en lokal Kreisgerichts pådømmelse af en klassisk forbrydelse? Forf. these er nærmest, at man aldrig kan komme uden om at betragte emnet under den politiske synsvinkel, men at dette ikke nødvendigvis betyder, at al retsudøvelse var et udtryk for politisk vilkårlighed.

Forf. – kun ganske enkelte bidrag er skrevne af andre, fortrinsvis Birte Keppler, en yngre medarbejder ved instituttet i Freiburg – har om nogen exceptionelle personlige forudsætninger for at analysere emnet, idet han, der er født 1957, i sin ungdom var dommer i DDR og videnskabelig assistent ved Humboldt-Universitetet i Østberlin, hvor han har doktoreret, inden han efter genforeningen indledte en karriere i Freiburg. I så henseende er det gået ham langt bedre end de fleste dommere i DDR, som ikke har kunnet fortsætte i embedet. Dommerstanden i DDR, i hvert fald på de lavere trin i hierarkiet, kunne i øvrigt kun betegnes som et juridisk proletariat (I, p. 13 f.). Gagerne for dommere i kredsretterne androg 1.190-1.430 Mark pr. md., mindre end for de politifolk, som førte arrestanterne ind i retten, for ikke at tale om kriminalpolitiets lønninger, omend mere end for mange naturvidenskabelige og tekniske kandidater. Over 60% var kvinder, deraf næsten halvdelen under 35 år. Kontorbiststanden var elendig, somme tider måtte dommerne udskrive stævningerne selv. Med rene ord udtalte 1. vicepræsident i Højesteret, Oberstes Gericht, at man ikke får de bedste jurister i domstolene, når enhver student ved, at man i erhvervslivet tjener mere for mindre arbejde (II, p. 72). Ytringen fremkommer i øvrigt i en indberetning til det statsbærende SED-parti – endnu et indicium for den politiske styring af retslivet – om en af de mange retsskandaler, som fylder størstedelen af 2. bind, et brev der i lighed med mange andre gengivne breve giver et morsomt indtryk af etiketten: Man underskriver altid "med socialistisk hilsen" og indleder "Werter Genosse" (ofte forkortet "Gen."), men glemmer ikke den legendariske tyske respekt for akademiske laurbær, idet den fulde hilsen er "Werter Genosse Dr.S". Samtidig med, måske ligefrem på grund af, den ofte utilfredsstillende retspleje i underret ses en meget håndfast styring fra særlig Oberstes Gericht over for de lavere instanser, både ved generelle "Orientierungen", f.eks. I, p. 146 om udformning af bødestraffen og

endnu mere markant p. 576 ff. med meget udførlige anvisninger om strafudmåling i mord-sager, hvor problemet var en ukritisk og overdreven anvendelse af livstidsstraffen efter dødsstraffens ophævelse i 1987, men også ved indgriben i konkrete retssager ex post facto, ikke som resultat af en anke, men ved direkte ordre til underretten om omgående at ændre en dom. En mængde eksempler, f.eks. I, p. 557 ff., viser, at denne magt i høj grad synes udnyttet til mildning af for strenge straffe eller direkte ophævelse af utilfredsstillende domme, men det har ikke meget at gøre med dommernes uafhængighed. Det er konsekvent, at Oberstes Gerichts præsidium direkte kalder "Weisungen" til lavere instanser for "gennemførelse af demokratisk centralisme" (II, p. 148), klassisk kommunistisk sprogbrug. Læsningen af dette righoldige materiale giver den udenforstående anmelder det indtryk, at en væsentlig del af denne dommerstand måtte anses som mindre egnet til fortsat virke efter "die Wende", de yngre og underordnede på grund af uduelighed, de ældre og overordnede på grund af indgroede vaner, medens omvendt deres dygtighed og omhu synes at have været betydelig.

Opfattelsen af ret og retsvæsen i det tidligere DDR har afgørende betydning for det senere retsopgør efter genforeningen, idet det ledende synspunkt er, at tyske domstole i dag kun kan straffe, hvad på gerningstidspunktet ville have været strafbart i henhold til DDR-ret. Således blev to "Mauerschützen", d.v.s. grænsesoldater, som havde dræbt en flygtning, dømt skyldige i drab, efter at retten omhyggeligt havde analyseret de da gældende love, som kun fandtes at legitimere enkeltskud, men ikke skud i salver, det af de tiltalte anvendte middel for at hindre flugten (NJW 1993,141 ff.)

Af særlig interesse er dommen NJW 1994,529: En kun 25 år gammel kvindelig dommer havde 10. oktober 1989 i en sag om uretmæssig afskedigelse, hvor den reelle grund for afskedigelsen var sagsøgers udmeldelse af partiet SED, efter gentagne samtaler med en ældre retsformand i overinstansen afvist klagen som åbenbart grundløs uden at omtale den egentlige grund. Efter murens fald 9. november 1989 indlagde hun i lukket omslag en "10. oktober 1989" dateret erklæring i sagsakterne, hvorefter hun angav at have handlet under pres og skjulte trusler, ligesom hun anså afgørelsen for politisk. I ankesagen, afgjort efter "die Wende", vandt den afskedigede. Den noget ejendommelige "Brasklapp" – dette glimrende svenske udtryk henlyder til biskop i Linköping Hans Brask, som undgik senere ansvar for medvirken til det Stockholmske Blodbad, da han fra sit eget segl under dødsdommen fremdrog en lap med påskrift "dette gør jeg nødtvungen" – indbragte de implicerede dommere en tiltale for "Rechtsbeugung", uretfærdighed i dommerembede jfr. dansk straffelovs §§ 146-48, men de frifandtes begge efter påvisning af, at stærk indflydelse fra overinstanserne på underinstanserne, både generelt og i enkeltstager, ikke kunne anses for stridende imod det i øvrigt noget tågede begreb "sozialistische Gesetzlichkeit". Kun ved flagrante krænkelser af den også af DDR tiltrådte internationale menneskeretskonvention (NB: ikke den europæiske) kunne et andet resultat antages, og det forelå ikke her. Dommen synes klart rigtig. Efterspillet for den falsk daterede erklæring kan vi vel tænke os til.

Omend forf. generelt hudfletter strafferetsplejen i DDR, fremhæver han også de bedre sider. Ikke blot påviser han som før nævnt, at magten ofte er anvendt med henblik på konkret retfærdighed, men han fremhæver også visse retsinstituter i DDR's procesret, særlig "Kasation", I p. 253 ff., hvor han søger at påvise, at mange uretfærdige domme efterfølgende bør kunne ophæves ved korrekt anvendelse af dagældende DDR-ret, hvor den senere rehabiliteringslovgivning, som kræver et politisk element, er utilstrækkelig. Ikke alle uretfærdige domme var politiske (omvendt bliver forf. intetsteds apologet for regimet og antyder aldrig, at "ikke alle politiske domme var uretfærdige"). I en fodnote får vi i øvrigt at vide, at blot i det første halve år efter genforeningen indløb 36.246 andragender om rehabilitering,

og når man kombinerer med de vanskelige personaleforhold i retsvæsenet i det tidligere DDR, blev det svært.

Af betydelig interesse er et stort kapitel, I p. 79 ff. – eller snarere en selvstændig afhandling, idet første bind er en samling artikler og foredrag fra forskellige lejligheder tillige med, det mest originale træk, en betydelig dokumentation af domme og andre aktstykker, taler, breve fra det praktiske retsliv i DDR – om erhvervsstrafferet i DDR, “Unternehmenskriminalität” med anførelsestegn i overskriften. Om man kan kalde det politisk strafferet, er måske tvivlsomt, men sikkert er det, at de beskrevne fænomener forudsætter en planøkonomi, næsten en kommandøkonomi. F.eks. kan man godt forestille sig, at en ledende ansat i en virksomhed, som ikke kunne opfylde produktionsplanerne, har været fristet til at afgive falsk indberetning, i straffeloven betegnet “Falschmeldung”, en overtrædelse, som nok har et dansk sidestykke i strfl. § 175 om pligtmæssige oplysninger, men utvivlsomt har været langt mere nærliggende i DDR, p. 104 f. Praksis var mild, f.eks. bøder på 2.000 og 2.500 Mark for falske oplysninger om færdiggørelse af 618 boliger og overdrevne tal for produktion og overskud; dommen blev dog indberettet af Oberstes Gericht til statsrådet, p. 347 f. I et land, hvor ventetiden for køb af privatautomobil kunne andrage syv til femten år, var modtagelse af bestikkelse for at bryde køen også en nærliggende overtrædelse; her anvendtes strenge straffe, således i en sag, hvor udbyttet alene androg 17.500 Mark, fængsel i 2 år 1 måned, tillæggsbøde på 6.000 Mark og fuld konfiskation, p. 111 f. Produktionsapparatets nedslidthed fremgår af den ret hyppige forekomst af sager om uagtsom brand, p. 106 f. Omvendt forklarer forekomsten af den særlige undskyldningsgrund nødvendig erhvervsrisiko, p. 90 f., hvorfor forureningsdomme overhovedet ikke ses i materialet, p. 106 f. Forf. har oplagt ret i, at det er paradoksalt at bruge strafferetten over for rene mangler ved erhvervsliv og produktionsapparat; samtidig tilsigtede disse domme alene pædagogisk påvirkning til intern brug, men der var ingen lyst til at afsløre manglerne for befolkningen, så dommene offentligjordes aldrig, p. 97.

Af pladsgrunde vil jeg gå på harefod over for det meste af resten af første bind. Jeg vil dog fremhæve kapitlet om tilbagefald, p. 153 ff., som tydeligt viser, hvordan lovgiver og retspraksis stadig skærpede reaktionen imod tilbagefaldsovertrædelser bl.a. ved udvidelse af definitionen på tilbagefald, uden at det havde gunstige virkninger på kriminalitetsudviklingen, indtil man endelig slog bak i 1988, og fra kapitlet om de strafferetlige sanktioner i DDR og andre socialistiske lande den uhyggelige teori om de differentierede kriminalitetsårsager, hvorefter straffen havde en beskyttende og opdragende funktion over for overtrædere, som handlede af mangel på disciplin og ansvarsfølelse, medens forbrydelser med politisk motiv skulle rammes af “den socialistiske strafferets særlige beskyttelses- og repressionsfunktion”, et direkte citat fra den gængse strafferetslærebog, p. 128. Kuriose eksempler på politikens indvirkning på strafferetten ses også i en samling af 30 strafferetsopgaver, veritable AO'er, i et brevkursus fra 1986, p. 359 ff., f.eks. spørgsmålet om den rette sumption for menneskesmugleren fra Vesttyskland, som efter 13 fuldbyrdede ture for en organisation forsøgte på egen hånd at udmugle sin kæreste, som døde på grund af giftige gasarter i flugtvognens bagagerum, hvor hun var skjult (formentlig anstiftelse af “republikflugt” og uagtsomt manddrab) eller en agent provocateur, som mod betaling lovede at smugle unge mennesker “med irokesefrisure” over grænsen og i stedet førte dem i armene på græsepolitiet (formentlig kun bedrageri).

Andet bind er en meget grundig gennemgang af justitsskandaler fra DDR's sidste decennium, 1980'erne, i de fleste tilfælde sager, hvor uskyldige var idømte meget lange frihedsstraffe for alvorlige forbrydelser, særlig mord, efter deres egen tilståelse, NB ikke blot til-

fælde, hvor tiltaltes skyld måtte anses for tvivlsom efter omstødelsen af tilståelsen som bevis, men sager, hvor en andens skyld var direkte godtgjort efterfølgende. Oberstes Gericht greb her ind med strengthed og konsekvens, kassation bevilgedes, og sågar frifindelse i Højesteret kunne blive resultatet, som i en sag om mord og voldtægtsforsøg, "Bodo Fa", med dom til livsvarigt fængsel i melleminstansen, hvor Oberstes Gericht først hjemviste sagen med pålæg om afprøvning af andre beviser end tilståelsen og i anden omgang direkte frifandt, pp. 346 ff. og 444 ff., hvor en højesteretsdommer måtte begrunde frifindelsen mundtligt over for tiltaltes arbejdskammerater og foresatte for at forhindre strejke! Trist på en anden måde var sagen "Guido K.", pp. 342 ff. og 412 ff., hvor det stod Oberstes Gericht klart, at tiltalte havde tilstået et forsætligt drab på et barn over for politiet efter 33 timer så godt som uafbrudt forhør og senere trukket tilståelsen tilbage, men den fældende dom desuagtet stadfæstedes, da beviserne også bortset fra tilståelsen var overvældende. I et retssystem med bevisprøvning i anken kan løsningen ikke kritiseres, men justitsen mister totalt legitimitet, og man kan ikke fortænke den dømtes moder i hendes fortvivlede forsøg på genoptagelse. Lange forhør synes at have været et yndet middel hos politiet. I sagen "Berthold F." fra 1982, som gav anledning til de grundigste reformbestrebelse, og som fylder det meste af bindets første fjerdedel, var tidspunktet for den afgørende afhørings begyndelse og slutning angivet i rapporten som kl. 14.00, henholdsvis kl. 16.00 – fuldstændig som krævet i vor retsplejelovs § 752 stk. 4 – men det var fortiet, at forhøret begyndte den første dag og endte den anden dag og således havde varet 26 timer (p. 98).

Uanset de øverste justits- og statsorganers viden om problemerne, herunder med inddragelse af både parti og regering, er man meget utilpas ved at udtale kritik af undersøgelsesorganerne, "disse kammerater er kommunister, der udviser den bedste vilje" (p. 95, samme beretning som lige citeret). Satsadvokaten undgik dog kun afskedigelse på grund af 31 års tidligere god tjeneste (p. 80). I det mindste denne læser kan ikke frigøre sig fra en frygt for, at politiets praksis og retternes tiltro til politiets efterforskning kan have medført justitsmord i ordets egentligste forstand under DDR's tidligere historie, hvor guillotinen stadig anvendtes, og hvor Oberstes Gericht endnu ikke forfulgte disse sager.

Omvendt ses, at tilståelsens plads i strafferetsplejen, særlig efterforskningen, har været debatteret meget længe. Vi får grundige referater fra en videnskabelig konference om bevisret helt tilbage i 1956 og citerer fra en hel monografi om tilståelse fra 1967. I det mindste på det teoretiske plan har man fra begyndelsen forsøgt at frigøre sig fra inkvisitionsprocessens gamle maxime confessio regina probationum est (p. 534), og ikke *kun* på grund af det for gode kommunister skurrende ord regina. Et stort kapitel p. 179 ff. skildrer i detaljer de skiftende "Beweisrichtlinien" med særlig henblik på den stedse mere forfinede analyse herunder af det centrale begreb "Täterwissen", d.v.s. den viden, som kun rette gerningsmand kan have og som, indeholdt i en tilståelse, bestyrker denne. Med rette fastslås i de seneste retningslinier fra 1988, p. 323 f., at Täterwissen ikke foreligger, når selv udførlige detaljer ikke kan bekræftes ved oplysninger uden for tilståelsen.

Delvis modsat forf. er jeg tilbøjelig til at være enig med de østtyske forfattere, som ønsker klarlæggelse af fremkomsten af ikke blot tilståelsen, men også af en tilbagekaldelse af tilståelsen. Der er ikke tale om at pålægge tiltalte en bevisbyrde eller sandsynliggørelsespligt, som anført af forf., p. 193 f., men om, at den én gang afgivne tilståelse har en vis bevisvægt, og at den tiltalte, som blot formelt trækker tilståelsen tilbage uden at gå nærmere ind på spørgsmålet, i højere grad må tåle en sådan fortsat bestående faktisk bevisvægt, end hvis han overbevisende kunne redegøre for både tilståelsen og tilbagekaldelsen.

Forf. inddrager også udviklingen i den daværende Sovjetunion og i Forbundsrepublikken

Tyskland i materialesamlingen. Stalins hovedanklager Vysjinskij's teorier om rettens manglende pligt til at anse tiltaltes skyld bevist som sand – størst mulig sandsynlighed er tilstrækkelig – om bevisbyrde for begge parter i processen, om de enkelte tiltaltes indbyrdes belastende forklarings betydelige bevisvægt kritiseres i en aftrykt østtysk artikel fra 1956, p. 551 ff., om end først efter afsløringerne på den 20. partikongres i Moskva (jeg har i NTFK 1991, p. 127 ff. anmeldt en biografi over Vysjinskij). Vor egen § 925-proces omtales p. 782 – efter min opfattelse må kravet om bestyrkelse af tilståelsen som betingelse for anvendelse af den forkortede og mindre forbundne domsforhandling kunne opfylde også forf.s strenge krav. Den kritiske fremstilling af udviklingen i Forbundsrepublikken omtaler i tilslutning til nyere litteratur andre omstridte konsekvenser af en overdreven anvendelse af tilståelsen som et afgørende element, nemlig aftale mellem parterne, efter den i Tyskland anvendte grimme anglicisme "Deal". Jeg vil her kun nævne den af Nürnberg Oberlandesgericht i anledning af en konkret genoptagelsesbegæring (p. 780) fremdragne mislige situation, hvor tiltalte først slutter en aftale med anklagemyndigheden og utvivlsomt opnår en mildere strafudmåling end efter fuld domsforhandling, men efter domsafsigelse og retskraft trækker tilståelsen tilbage og begærer genoptagelse, hvilket er risikofrit som følge af forbudet mod reformatio in pejus under genoptagelses sagen. Urimeligheden er åbenbar – det ligner lidt af den dårligere tidligere, nu forlængst opgivne praksis i Danmark, hvor tiltalte under anke i § 925-sag kunne opnå hjemvisning og dermed tre ordinære domsforhandlinger ved blot at trække tilståelsen tilbage, uanset om der var sket rettergangsfejl under førsteinstansbehandlingen eller ej – men på den anden side strider det imod anerkendte retssikkerhedsprincipper at afskære genoptagelsesadgangen, så dilemmaet er uundgåeligt.

Tilståelsen og dens rette plads både i bevislæren og strafferetsplejen er et forsømt emne i dansk juridisk litteratur, trods den klare praktiske betydning. Ved siden af det fyldige kapitel om tilståelses sager i den seneste udgave af Gammeltoft-Hansens Strafferetspleje III fra 1996 er min egen tolv år gamle artikel "Nogle praktiske § 925-problemer," i Ugeskriftet 1985 stadig det udførligste om emnet, og allerede titlen viser begrænsningen; kun de processuelle problemer er behandlet med udgangspunkt i den eksisterende § 925, medens de psykologiske og bevismæssige aspekter er uomtalte. En eventuel senere dyberegående fremstilling kan ikke undgå at få endog meget betydeligt udbytte af det store materiale i det recenserede værk, hvis interesse i øvrigt jeg håber at have givet et indtryk af.

Peter Garde

Kriminalretten i Hillerød

Ronald D. Mackay: *Mental Condition Defences in the Criminal Law*. 1995. Clarendon Press, Oxford, New York, USA.

Actus reus og *mens rea* er som bekendt to grundsten i den angelsaksiske strafferet. I praksis vil det betyde, at der stilles to krav – en person har begået en strafbar handling og har samtidig været ansvarlig for sit foretagende, d.v.s. har haft et psykisk forhold til sin handling. Sagen er klar rent straffelovsmæssigt, hvis det utvivlsomt er bevist, at den pågældende har begået denne forbrydelse han/hun er anklaget for og har været i en sindstilstand, der kan betragtes som normal. Hvordan behandles sager, hvor gerningsmanden har begået en kriminel handling i en sindstilstand, der kan betegnes som mental uorden? På det og flere andre beslægtede spørgsmål, giver Ronald D. Mackay (R.D.M), professor i strafferets politik og mentalt helbred på De Monford University, Leicester, England, sine svar i sin ny bog.

Bogen giver en bred historisk oversigt over udviklingen i 1800- og 1900-tallet i både straf-

feretlig praksis og teori og strafferetlig politik m.h.t. et udviklet problem – behandlingen af forbrydere, hvis sindstilstand kortfattet beskrives som “mental uorden” – i de engelsktalende lande med det angelsaxiske eller angloamerikanske strafferetlige system: Det forenede Kongerige, De forenede Stater, Canada, New Zealand og Australien. Dette system er udpræget præcedensorienteret, og derfor er det forståeligt, at forfatteren har gjort brug af nogle af de mest karakteristiske og principielle sager som eksempler i sin forskning.

Efter R.D.M. er der fire “sindstilstandsdefensorater”, den anklagede kan påberåbe sig med henblik på sin frikendelse i sagen. Disse undskyldningsformer er omtalt i bogens fire kapitler: 1. *Automatismedefensoratet*, 2. *Vanvidsdefensoratet*, 3. *Den selvforårsagede inhabilitet og fejl doktrinen* og 4. *Det formindskede ansvar og barnemord*. I det femte og sidste kapitel taler forfatteren om et emne – “*uegnet til at tale sin sag for retten*” eller “*unfitness to plead*” – der umiddelbart ikke kan anses som defensoratet, men som heller ikke kan undværes i en diskussion om defensoratformerne.

For at give en overskuelig oversigt over de ovennævnte begreber (og kapitler), bør der peges på nogle af de karakteristiske påstande, standpunkter og konklusioner, der er anført i bogen.

I et meget detaljeret og grundigt bearbejdet kapitel om automatisme, lægger R.D.M. i begyndelsen betydelig vægt på forskellen på den frivillige og ufrivillige handling, idet han samtidig omtaler det filosofiske problem om “villen” og “vilje”. Det siges, at det strafferetsfundamentale princip i sædvaneretsjurisdiktionerne er, at der burde foretages en bevisføring, som skal bevise, at den anklagede har handlet frivilligt. Med hensyn til at en forbrydelse kan begås ved at handle og ved at undlade, udvider R.D.M. sin idé med at skrive om begrebet “*den ubevidst ufrivillige handling*” og ubevidsthedsspørgsmålet, idet han gør brug af neurovidenskabelige og neurofysiologiske undersøgelser, først og fremmest om “*søvn*”, der efter hans mening er den hyppigste form for ubevidsthed. Han skriver endvidere om opdeling af automatisme i to hovedgrupper – det “*sunde*” sinds automatisme og det “*syge*” sinds automatisme. Det forårsager mange problemer under sin anvendelse, specielt fordi det blander to separate begreber sammen – automatisme og sindssyge. Endvidere bør der nævnes “*den eksterne faktor doktrin*”, hvis udvikling øvede størst indflydelse på sondringen mellem de to typer automatisme. Der er en videre sondring mellem to grupper af tilstande, som er resultat af denne doktrin og dens anvendelse i retten – organiske og uorganiske. Som nogle af de organiske tilstande nævnes og omtales epilepsi og sukkersyge m.m., og af de uorganiske søvngænger og følelsesmæssigt eller psykologisk stød (se teksten fra s. 38 til s. 57). Som sagt, havde skelnen mellem to typer automatisme voldt mange problemer i praksis. Det viste sig derfor nødvendigt at gennemføre en reform. R.D.M. nævner Butler rapporten fra 1975 og Lovkommissionens udkast til straffelov fra 1989 (se teksten fra s. 62 til s. 71). Reformprocessen er foreløbigt ikke afsluttet. Den har givet svar på nogle spørgsmål, mens nogle nye har dukket op. Den eksterne faktor doktrine gav ikke helt tilstrækkelige løsninger, uanset dens betydelig indflydelse i flere årtier. R.D.M. foreslår at den afgørende skelnen skal være mellem det “*sunde*” og “*syge*” sind. På den måde undgås sammenblandingen mellem automatisme og sindsygdom, som nævnt ovenfor.

Vanvidsdefensoratets rolle kan bedst beskrives med en bemærkning angivet i den afsluttende del af kapitlet, idet R.D.M. slutter, at der ikke findes rigtige løsninger m.h.t. defensoratet, men at der findes nogle, som er mere tilfredsstillende end andre. Denne slutning præger hele diskussionen om emnet. Sindsygdommen har altid udgjort en skamlet, og denne gamle opfattelse fik mange anklagede, der ellers ville have været erklæret ikke skyldige p.g.a. sindssyge, til at erklære sig skyldige med nedsat straf til følge p.g.a. formindsket

ansvar. I perioden mellem 1975-1989 blev der f.eks. afsagt i alt 52 domme i England og Wales, hvor anklagede blev erklæret ikke skyldige p.g.a. sindssyge. Det viser, hvor lidt defensoratet var anvendt i praksis. Historisk og empirisk gennemgang af instituttet i henholdsvis Det forenede Kongerige og De forenede Stater demonstrerer, at to sager gav udslag til udvikling af sindssygedefensoratet i de to lande – Daniel M'Naghtens sag i England fra 1843 og John Hinckleys sag i USA fra 1982, idet den offentlige mening og strafferets politikken spillede en megen vigtig rolle. Den første havde forsøgt at myrde den engelske statsminister, og den anden havde forsøgt at myrde den amerikanske præsident Ronald Reagan. Begge sager satte folkesindene i oprør. Den første førte til indførelsen af særlige "M'Naghten regler" om behandlingen af sindssyge forbrydere. De gælder stadig til trods for voldsom kritik, inklusiv tre officielle rapporter, der anbefalede deres afskaffelse eller i det mindste væsentlige ændringer (for nærmere forklaringer se s. 93-108, Criminal Procedure Act 1991 m.m. og s. 131-138). Den anden førte til fornyede overvejelser i halvdelen af de amerikanske delstater om påstanden om utilregnelighed, samt en serie af ændringer rettet mod ophævelsen af eller væsentlige begrænsninger i defensoratet (for nærmere forklaringer se s. 108-131). R.D.M. slutter sin beskrivelse med et pessimistisk udsagn, at sindssygdom som defensoratformen i realiteten ikke eksisterer i engelsk ret. Er det imidlertid forsvarligt at tvinge uansvarlige anklagede til at erklære sig skyldige for at undgå offentlig skændsel? R.D.M. svarer nej.

I bogens tredje kapitel stilles der nogle spørgsmål vedrørende forbindelsen mellem frivillig beruselse og strafansvaret. Beruset tilstand har aldrig været betragtet som et selvstændigt defensorat i strafferetten. Det sagdes, at en beruset hensigt ikke desto mindre er en hensigt. På sit eget spørgsmål, om mangel af mens rea, der kunne være opstået i kraftige beruselsestilfælde, overhovedet kan lede til anklagedes frifindelse, svarer R.D.M. med både ja og nej. Og dette dilemma kendetegner stort set hele undersøgelse af defensoratet. Endvidere er der et vigtigt spørgsmål om forskellen på "særlig" og "basal" hensigt, idet kun den første giver den anklagede mulighed for at påberåbe sig selvforårsaget beruselse som defensorat m.h.t. mangel af mens rea. Den regel blev etableret efter Majewski-sagen fra 1976, der kan betragtes som en af de principielle og udslagsgivende sager. På samme tidspunkt blev skødesløs eller letsindig handling ligestillet med basal hensigt (for nærmere forklaringer se s. 148-157). R.M.D. lægger også vægt på virkningen af alkohol blandet med andre faktorer (se s. 157-165) og på patologisk rus og dens konsekvenser (se s. 165-169). Fejldoktrinsproblematikken fortjener særlig opmærksomhed og yder en solid begrundelse til en udtømmende diskussion. Af hvilken betydning kan noget, der er selvforårsaget (f.eks. beruselse), være for selvforårsaget inhabilitet og det til denne tilhørende defensorat? Ifølge R.D.M. kan svaret være, at hvis den anklagede ved sin egen fejl har forsømt at indtage nødvendig medicin og har fremkaldt sin inhabilitet og har vidst, at inhabiliteten kunne resultere i en risiko for, at nogle andre komme til skade, vil den viden (om de mulige resultater) udgøre et afgørende element i noget, han kalder for fejlligningen (the fault equation). Denne henvisning, hvor der gøres brug af den nævnte viden, sikrer, at det krævede strafsskyldighedsniveau for forseelsen skal være til stede for, at domfældelsen overhovedet bliver mulig. Som sidst, bør R.D.M.'s plæderen for ligestilling af frivillig beruselse med både provokation og formindsket ansvar betones, i sager, hvor denne påberåbelse ikke fører til frifindelsen men til ned-sættelse fra manddrab til uagtsomt manddrab (for nærmere forklaringer se s. 171-176).

Fjerde kapitel indhold præges af tre love henholdsvis the Homicide Act fra 1957 og især dens sektion 2, Infanticide Act fra 1938 og the Draft Criminal Code (paragraf 64). Homicide Act indfører et nyt begreb i mens rea teori og i diskussionen om formindsket ansvar. Det er

“sindsabnormitet” (se definition s. 180). Selv om denne sektionens ordlyd fra vedtagelsen blev udsat for en voldsom kritik (om nogle reformforslag og -forholdsregler vedrørende reglens ændring se s. 202-206), anvendes dens bestemmelser stadigvæk. En årsag til kritik var, at sindsabnormiteten som lovmæssig begrundelse for formindskelse af ansvarsgraden er meget bredt begreb. I domspraksis kunne man finde flere eksempler på at begrebet var fortolket på forskellige måder. Fem principelle sager anføres i en del af kapitlet under titlen: Sindsabnormiteters ætiologi, hvor der beskrives problemer og dilemmaer domstole havde i fortolkningen af begrebet i praksis (s. 188-193). Et videre problem er hvilken indflydelse alkohol og stoffer har på formindsket ansvar m.h.t. mentalt forstyrrede anklagede. Domstolene var ikke tilbøjelige til at vedgå, at forbindelse mellem beruselsen og mental uorden kan være grundlag for påstand om formindsket ansvar. Denne indstilling kalder R.D.M. for “en plettet plan”, der havde et formål – at fjerne formindsket ansvar som forsvarsmulighed for mentalt forstyrrede (og berusede) anklagede på en effektiv måde. I anden del af kapitlet omtales barnemord som en forseelse, der er nogenlunde analog med formindsket ansvar. Grundlaget for den diskussion er Infanticide Act fra 1938, samt the Draft Criminal Code (paragraf 64, se s. 207). R.D.M. omtaler tre studier om kvindelige barnemordere, hovedsageligt mødre, fra henholdsvis 1970-1975, 1982-1988 og 1982-1985. Der skal peges på to interessante konklusioner. Den første er at selv om barnemordere hovedsageligt er kvinder, og selv om mænd er betydeligt mindre repræsenterede, er de dårligere stillede og straffes hårdere i forhold til kvinder. I den anden enes R.D.M. med Butler-rapporten fra 1975, idet det hævdes, at loven fra 1938 tilbød to fordel til kvinder i forhold til påstande om formindsket ansvar. For det første, fik anklagemyndigheden mulighed for at tiltale for barnemord i stedet for manddrab, og for det andet, p.g.a. den ny tiltalemulighed indrømmede anklagemyndigheden de mentale forstyrrelsers eksistens, så kvinden behøvede at bevise den ikke længere. I konklusionen foreslår R.D.M., at der gøres to indrømmelser m.h.t. de angivne defensorater. For det første, skal formindsket ansvar udvides til andre forseelser end manddrab og for det andet, skal aldersgrænsen for barnemord udvides fra tolv måneder til fem år.

Unfitness to plead eller uegnethed til at forsvare sig er emnet for det femte og sidste kapitel. Som sagt, umiddelbart er det ikke selvstændigt defensorat, men dets betydning er stor og dets tilknytning til de ovenfor nævnte defensorater er relevant. R.D.M. betragter vedtagelsen af Criminal Procedure (Insanity and Unfitness to Plead) Act i 1991 som afgørende for instituttets udvikling. Den var resultatet af både kritikken, som den forrige lovgivning havde været udsat for og af ønsket om at udbedre påpegede mangler. De facto kan der tales om to perioder – før og efter lovens vedtagelse. I sin undersøgelse taler R.D.M. om en omfattende forskning foretaget på opfordring af det engelske indenrigsministerium for perioden 1976-1989 (for nærmere forklaringer se s. 221-233). R.D.M. lægger megen vægt på en beføjelse indenrigsministeren havde i de tidligere bestemmelser. Denne beføjelse var ministerens ret til skønsmæssigt at vurdere sindstilstanden – i seks måneders intervaller – for anklagede, der var blevet erklæret som inhabile, d.v.s. deres inhabilitet til at deltage i rettergangen, og hvis deres tilstand blev væsentlig forbedret, kunne han træffe beslutning om hjemvisning. I 1991-loven blev bestemmelsen om seks måneders frister bibeholdt, men samtidig vedtoges flere nye foranstaltninger, der gjorde dispositionsmulighederne mere fleksible (for nærmere forklaringer se s. 233-246).

R.D.M. bog giver et nyt bidrag til den evindelige debat om mens rea. Flere løsninger og ideer, R.D.M. tilbyder, er interessante, uanset hvilket strafferetligt system man hører til, og byder til diskussion, f.eks. om sindsygedefensoratet og dets fremtid, om det “selvforskyldte” i den selvforårsagede inhabilitet og om fejl doktrinen, om indflydelsen som strafferetspolitik

har på behandlingen af psykisk forstyrrede forbrydere, om sindsabnormiteter m.m. Bogen kan anbefales til flere interessegrupper: til jurastuderende, der gerne vil udvide deres sproglige og faglige dygtigheder, til forskere, der beskæftiger sig med komparative og empiriske undersøgelser af strafansvarets område, til strafferetspolitiske eksperter o.s.v.

Vojko Fajgelj

Det retsvidenskabelige Institut D, Københavns Universitet

Ruth Mazo Karras: Common Women. Prostitution and Sexuality in Medieval England, Oxford University Press, New York, Oxford 1996 (221 s.) .

Prostitutionens historia är idag relativt välutforskad. Det har under de senaste tio åren publicerats många studier av prostitution och prostitutionsskontroll i 1700-, 1800- och 1900-talens Europa och USA. Den brittiska historikern Ruth Mazo Karras lämnar här ytterligare ett väsentligt bidrag till denna forskningstradition. Denna gång är det 1300- och 1400-talens England det handlar om.

Ett centralt budskap i nyare forskning är att prostitutionsskontroll genom tiderna har varit ett viktigt redskap i hela den sociala formningen av manlig och kvinnlig sexualitet. De prostituerade har alltid haft ett symbolvärde som har varit långt större än deras numeriska antal. Prostitutionen har bidragit till föreställningen om den manliga sexualiteten som en otämjbar naturkraft, men också till föreställningen att kvinnlig sexualitet är det samma som synd. De prostitutionsskontrollerande åtgärderna under olika århundraden har inte bara varit riktade mot könshandeln, deras syfte har ofta varit att sätta ramarna för kvinnlig sexualitet generellt. – Detta är huvudteman också i *Common women*.

I boken analyseras prostitution, samhällets prostitutionssyn och prostitutionssreglerande åtgärder i England under medeltiden, med vissa jämförelser till kontinenten. Karras beskriver, utgående från bl.a. juridiska, kyrkliga och skönlitterära källor de prostituerades liv och deras kontakter med kyrkliga och världsliga myndigheter.

Prostitutionssregleringen varierade mycket från stad till stad i medeltidens England. I London var bordellverksamhet och annan prostitution förbjudet. Lagen tycks dock ha tillämpats selektivt och halvhjärtat och i praktiken handlade prostitutionsskontrollen om att de prostituerade skulle koncentreras till vissa gator och att de skulle klä sig enligt vissa föreskrifter, så att man kunde skilja dem från andra kvinnor. I andra städer, härunder Smithfield och Westminster, bötfälldes de prostituerade regelbundet. Av Karras källor framgår att böterna de facto fungerade som ett licenssystem, en beskattning av kommersiell verksamhet. Endast tre städer, häribland hamnstäderna Sandwich och Southampton, hade legaliserade bordeller. Härmed avvek England från kontinenten, där bordeller på den tiden var regel snarare än undantag.

Det intressantaste i Karras bok är alla de paradoxer i medeltidens prostitutionssyn och -reglering som hon lyfter fram.

Den första paradoxen är det faktum att prostitutionsskontrollens primära mål ingenstans i England tycks ha varit att bekämpa könshandeln. Inte heller var det ett mål att bestraffa manlig sexualitet. Oberoende av om prostitutionen var kriminaliserad eller institutionaliserad i bordeller så tycks kontrollåtgärdernas mål ha varit att upprätthålla allmän ordning och bekämpa prostitutionssrelaterad kriminalitet. Det fanns, som Karras påpekar, en uppenbar motsättning i att man samtidigt med ett totalförbud mot prostitution i bl.a. London hade klara regler för vilka stadsdelar de prostituerade fick besöka och vilka kläder de skulle gå i. Typiskt

för den lagstiftning som reglerade bordellernas verksamhet var också att den först och främst tillgodosåg kundernas, inte de prostituerade, intressen. De prostituerade fick inte antasta kunderna på gatan, sanktionsmöjligheterna mot kunder som inte ville betala var starkt begränsade, prostituerade som misstänktes lida av smittosam sjukdom skulle omedelbart avskedas osv. Paragrafer avsedda att tillvarata kvinnornas intressen fanns också, bl.a. regeln om att prostituerade inte fick ha en fast partner. Avsikten med denna regel var att skydda de prostituerade mot hallickverksamhet, men detta "skydd" tog sig nog så brutala uttryck: de kvinnor som förbröt sig mot regeln slängdes i fängelse eller utvisades ur distriktet.

En annan av de paradoxer Karras identifierar var konflikten mellan samhällets prostitutionssyn och synen på kvinnlig respektive manlig sexualitet. Enligt medeltidens medicinska föreställningar var kvinnors sexualdrift starkare än mäns. Det var kvinnor, inte män, som kunde besättas av en allt omfattande, hysteriskt betingad sexualdrift, som tillsidosatte alla andra hänsyn. Inte desto mindre var det männen som "behövde" prostituerade. Bordellerna jämfördes som sjuklig men också som en privat angelägenhet som skulle ges en strikt äktenskaplig inramning. Sexualmoralen var den parameter som var avgörande för om kvinnor överhuvudtaget kunde betraktas som ärevördiga familjemedlemmar, och de kvinnor som av någon orsak fick sin sexualmoral ifrågasatt riskerade stränga sanktioner.

En tredje paradox var nämligen att prostitutionskontrollen inte (bara) var inriktad på kommersiell, professionell prostitution. I själva verket tycks sexuella överträdelser från icke-prostituerade kvinnors sida ha förorsakat de världsiga kyrkliga myndigheterna minst lika stor huvudbry som den egentliga könshandeln. Det var inte bara kvinnor som tog betalt för sina sexuella tjänster som stämplades som "horor". Bland bokens "allmänna kvinnor" finner man kvinnor som straffats för att ha haft sex med sin blivande make, kvinnor som haft flera älskare, kvinnor som levde ihop med en präst under äktenskapsliknande former – och en kvinna som åtalades för att ha *köpt* sexuella tjänster av ett manligt "tjänstehjon". Att prostitutionsförordningarna kunde tillämpas på alla dessa (inklusive en kvinnlig kund) visar att det var kvinnlig sexualitet i allmänhet som kontrollerades. Kategorin "allmänna kvinnor" var betydligt bredare än det som vi idag uppfattar som prostitution, och det fanns ingen språklig skiljelinje som skulle ha markerat övergången till kommersiella, sexuella relationer. Ordet "prostituerad" används inte i de engelska och latinska dokument Karras genomgått medan termerna "hora" (whore) och "allmän kvinna" (common woman) används synonymt. Karras hävdar att alla kvinnor som stod utanför familjens beskydd, alla kvinnor som inte stod under en faders, makes eller husbondes förmynderskap, riskerade att stämplas som sexuellt tillgängliga. Termen "singlewoman" var faktiskt en eufemism för allmän kvinna/hora i början av 1500-talet och i vissa distrikt hade man ett direkt förbud mot kvinnor under 40 år att bo ensamma. Logiken var, enligt Karras, den att kvinnors sexualmoral skulle garanteras av deras manliga förmyndare. Om en kvinna stod utanför denna privatkontroll betraktades hennes sexualitet som tillhörande alla män och hon själv klassificerades som en "allmän kvinna".

Karras identifierar två huvudperspektiv i den historiska forskningen om prostitution och beskriver dessa synsätt som visionen om "den lyckliga horan", respektive visionen om "vit

slavhandel". Enligt det första perspektivet kan prostitution betraktas som kvinnoarbete på linje med andra arbeten – könshandel kan för en del av dåtidens subsistenslösa kvinnor ha varit ett relativt attraktivt alternativ. Enligt det andra perspektivet var prostitutionen genomsyrad av exploatering, kvinnoförakt och dubbelmoral. Karras bok understöder snarast det senare perspektivet. Det är en dyster bild av marginaliserade och förspillda kvinnoliv, av hypokrisi och myndighetsövergrepp hon presenterar. Samtidigt betonar hon gång på gång att hennes källmaterial medfört att hon inte kunnat studera prostitutionen ur de involverade kvinnornas perspektiv. Det kan ju tänkas att de själva ansåg att de levde ett drägligt liv, att de inte upplevde den marginalisering och det förakt som vi idag läser in i de gamla dokumenten, att prostitutionslivet gav dem en spänning och frihet som ett mera konventionellt liv inte hade gett dem? Möjligheten finns där men är den sannolik?

Margaretha Järvinen

Sociologisk Institut, Københavns Universitet

Richard B. Wright & Scott Decker: *Burglars on the Job*, Northeastern University Press, Boston, 1994, 231 sider.

Den voksende intresse för kriminalprævention har affødt en række undersøgelser, hvor forbrydelsens elementer kortlægges ud fra lovovertræderens perspektiv. Ved så at sige at kikke lovovertræderen over skulderen håber man på at lære, hvor man kan sætte forhindringer op, og hvad der henholdsvis hæmmer og fremmer kriminalitet.

Det er også sigtet med Wright & Deckers bog. Som titlen fortæller, omhandler den indbrudstve, nærmere bestemt nogle der bryder ind i private boliger. Wright & Deckers undersøgelse udmærker sig ved at bygge på interviews med aktive lovovertrædere, som er på fri fod, og som ikke nødvendigvis er kendt af politiet. Andre tilsvarende undersøgelser er baseret på interviews med lovovertrædere, man har fået kontakt med gennem straffesystemet. Wright & Deckers undersøgelsen kommer derfor tættere på den situation, hvori forbrydelsen er begået. Metoden har også givet dem mulighed for at komme med lovovertræderne ud og se på tidligere gerningssteder.

I alt 105 er interviewet. Heraf er kun halvdelen kendt af politiet som indbrudstve. Via en tidligere kriminel er der skabt kontakt til et kriminelt miljø i et fattigt område i St. Louis i USA. De først interviewede har derefter formidlet kontakten til andre indbrudstve. Guleroden for at lade sig interviewe var 25-50\$. De interviewede har typisk mange erfaringer med indbrud. Mere end halvdelen af dem har begået over 50 indbrudstverier.

Bogen omtaler systematisk de forskellige delelementer, gennemførelse af et indbrud består af: motivationen til at begå indbrud, valg af gerningssted, metoder til at bryde ind og til at afsøge gerningsstedet og endelig om afsætning af tyvegødet. Der er en del af det, undersøgelsen påviser, som ikke er særligt overraskende. Men der er bestemt også gjort mange interessante og tankevækkende iagttagelser og fund. Her nogle få af dem.

I undersøgelsen finder man, at indbrudstve *ikke* på må og få går på jagt efter et muligt gerningssted, når et akut behov for at skaffe sig penge melder sig. I 9 ud af 10 tilfælde kender indbrudstvene til potentielle gerningssteder allerede *inden*, behovet for penge melder sig. Det kan enten skyldes, at indbrud begås hos bekendte, på steder man har besøgt via sit arbejde, på steder man har fået tip om eller på steder, man har holdt øje med. Sidstnævnte er den mest almindelige metode til at få viden om mulige gerningssteder på. Tyvene fortæller, at de i deres daglige færden har øjnene med sig og dermed får kendskab til boliger, der senere

kan vise sig hensigtsmæssige for indbrud. Det, de søger viden om, er beboernes kommen og gåen, så de ved, hvilke tidspunkter der er velegnede for et indbrud. Og de boliger, de vælger at holde øje med, er dem, der ser ud til at give et godt udbytte. Dvs. store, velholdte boliger, eventuelt med en dyr bil i indkørslen.

Undersøgelsen tydeliggør på denne og på andre måder, at det yderst sjældent er lejligheden, der gør tyve. Det er ikke den øjeblikkelige fristelse, der ligger bag indbrud. Omfanget af indbrud styres af den enkeltes akutte behov for penge og ikke af tilfældet. Tilfældet – det potentielle gerningssted – kendes som regel inden behovet melder sig.

Når først tyven er brudt ind et sted, gælder det om hurtigst muligt at komme ud igen. Dvs. at opholdet i huset skal gøres så kortvarigt som muligt. Tyvene fortæller, at de har skabt sig bestemte afsøgningsrutiner, baseret på tidligere erfaringer. Det bevirker, at de hurtigt og ret automatisk får kontrolleret bestemte gemmesteder, så de i løbet af nogle få minutter atter kan forlade huset. Typisk startes der i soveværelset, hvor der i skuffedarier og sengeborde søges efter smykker, våben og kontanter. At gemme pengene under madrassen er åbenbart mere end en vittighed i USA, for de fleste tager et kig under madrassen. Også i køkkenet søges der efter kontanter og smykker på besynderlige steder: i marmeladekrukker, køleskabe eller sågar fryserne. Sidste sted på ruten er gerne dagligstuen, for her kan der findes TV, video og andre ting, som er tunge at bære på. Børneværelser og andre rum bliver sjældent afsøgt.

Nogle få indbrudstyve har ikke travlt med at komme ud af huset. De forlænger bevidst opholdet, fordi en grundigere søgning efter effekter reducerer behovet for hurtigt at skulle begå et nyt indbrud, men undertiden også for at få lejlighed til at slappe af og nyde de "hjemlige" omgivelser. De laver mad, ser TV og hygger sig.

Da de færreste af indbrudstyvene har kontakt med en professionel hælør, må andre kanaler anvendes for at afsætte de stjålne varer. Nogle bruger den lokale pusher som en slags hælør, mens andre foretrækker den mere risikable, men også mere lønsomme vej selv at søge at sælge varerne. I USA kan man desuden afsætte til en pantelåner, hvilket er en enkel, men uhyre risikabel affære.

Der er stort set ingen af indbrudstyvene, der kan fortælle om "bestilte" indbrud. De begår indbrud, når de selv har et behov, og stjæler det, der nu tilfældigvis måtte findes af værdi på stedet.

I et afsluttende kapitel i bogen diskuteres teoretiske og praktiske aspekter. Det teoretiske udgangspunkt for undersøgelsen var bl.a. *rational choice* teorien. Forfatterne finder imidlertid, at denne teori er for rationel og ude af stand til at forklare de mange emotionelle og irrationelle momenter, der influerer på lovovertrederens valg og adfærd. De diskuterer i stedet en teori, fremsat af Lofland i 1969 (i bogen "Deviance and Identity"), om de faser, der ligger forud for kriminalitet. Kort sagt drejer det sig om lovovertrederens oplevede muligheder for at håndtere en truende situation og for at finde alternativer til en illegal løsning på problemet.

Undersøgelsens praktiske konsekvenser vedrører kriminalprævention. Forfatterne slår indledningsvis fast, at en kraftig reduktion i antallet af indbrudstyverier vil kræve omfattende sociale ændringer – noget der ligger uden for den almene kriminalprævention. De mere konkrete forebyggende initiativer, som drøftes i bogen, vedrører motivationen til at begå indbrud samt den situationelle og mere teknisk betonedede prævention.

Motivationen til at begå indbrud vil i princippet kunne reduceres ved at lovovertrederne gives mulighed for at tjene en god løn, noget som også indbrudstyvene selv peger på. Forskerne anser dog ikke denne vej for at være særlig farbar. Indbrudstyvenes mangel på kva-

lifikationer og erfaringer og måske også på reel motivation til at påtage sig et arbejde er væsentlige hindringer og bevirker, at dette i hvert fald ikke er en kortsigtet, enkel løsning.

Motivationen til at begå indbrud kan også tænkes reduceret gennem øget *afskrækkelse*. Dvs. gennem strengere straffe. Da interviewene har vist, at indbrudstyvene reagerer med kriminalitet i en presset situation uden oplevede handlingsalternativer, og at de opfatter opdagelsesrisikoen for at være minimal, anser forskerne ikke, at strengere straffe vil mindske incitamentet til at begå indbrud.

Situationelle forhold som f.eks. "*Nabohjælp*" tillægger forskerne heller ikke nogen sikker præventiv effekt. De *lys- og lyd effekter*, der kan aktiveres automatisk for at få boligen til at virke beboet, menes ligeledes at have en begrænset præventiv værdi, netop fordi indbrudstyvene ofte har kendskab til det mulige gerningssted og dermed også til beboernes færden. *Tyverialarmer og hunde* synes derimod at kunne hindre ejerne i at blive ofre for indbrud, idet de fleste indbrudstyre afholder sig fra at bryde ind i huse med alarmer eller hunde. Enkelte tyve tiltrækkes dog af tyverialarmer, da de signalerer, at her findes noget af værdi. *Gitter for vinduer* eller andet, der kan besværliggøre og sinke et indbrud, kan også have en vis præventiv betydning. Endelig nævnes, at boligens *synlighed* og nærhed til naboer influerer på indbrudsrisikoen. Når først lovovertræderen er kommet ind i boligen, kan tyveriets omfang begrænses, såfremt værdigenstande er gemt på steder, lovovertræderen sjældent søger.

Det må nok i nogen grad ses som et resultat af den anvendte metode, at de nævnte forebyggende foranstaltninger primært vedrører en specifik i stedet for en generel forebyggelse af indbrud. Det er den enkelte boligejers risiko, der kan mindskes. Den tekniske prævention ændrer ikke den væsentligste drivkraft bag kriminalitet: lovovertræderens desperate søgen efter penge. Interessen for situationelle forhold har tydeliggjort, at den største præventive gevinst stadig ligger i at ændre motivationen til at anvende illegale midler. Men forskningen på dette område har dog også vist, at ikke al kriminalitet bare flyttes af forhindringer. Det hænder, at nogen helt opgiver.

Bogen, der er blevet tildelt en pris for Outstanding Scholarship, er fascinerende læsning for den, der interesserer sig for kriminalprævention. Men andre vil nok også kunne få glæde af den. De mange citater fra interviewede gør den uhyre levende. Og det, at undersøgelsen omhandler aktive indbrudstyre, der er på fri fod, medfører antagelig, at interviewene giver et mere ægte billede af forholdene end interviews med frihedsberøvede, efterrationaliserende lovovertrædere.

Spørgsmålet om den tekniske præventions mulige bieffekter, såsom øget angst, diskuteres ikke i bogen. Det er synd. Aktuelle diskussioner om forskningsetik afføder også spørgsmålet om det etisk forsvarlige i at aflure mennesker deres arbejdsmetoder for derefter at anvende denne viden imod dem. Men forskningsetik gælder måske ikke lovovertrædere.

Britta Kyvsgaard
Københavns Universitet

Alistair Kelly: Introduction to the Scottish Children's Panel. Waterside Press, Winchester 1996. 127 sider. ISBN 1-872870-38-4.

Alistair Kelly har været med fra starten i 1971, da det unikke skotske "Children's Hearing" system blev indført efter forslag fra en komité med en fremsynet dommer, Lord Kilbrandon, som formand. Kilbrandon-rapporten kom i 1964.

Kelly blev dengang udnævnt til "Children's Reporter" dvs. den myndighed der i et lokalområde modtager, koordinerer og videreformidler oplysninger om børn med et formodet behov for hjælp. Han er derfor den rette til at beskrive systemets indhold, udvikling og fremtid nu 25 år senere, hvor han netop er gået på pension.

Et specielt træk ved det skotske system er, at barnets behov for omsorg sættes i centrum uanset, om barnets problemer manifesterer sig i dets egne handlinger (fx. skoleskulk og "kriminalitet") eller i forældrenes handlinger (fx. vanrøgt og seksuelle overgreb). Et andet er, at eventuelle tvangsforanstaltninger besluttet af et panel (hvor begge køn skal være repræsenteret) på tre lægfolk fra lokalområdet.

Kelly beskriver, hvordan bl. a. erfaringerne fra meget omtalte sager om seksuelle overgreb i Skotland (Orkney og Ayrshire) og England (Cleveland og Rochdale) har resulteret i en lovændring i 1995. Mens tidligere kun egentlige bevisproblemer kunne henskydes fra "the Children's Panel" til "the Sheriff's" (underretsdommerens) vurdering, kan nu også panelets beslutning om foranstaltninger påklages til og omgøres af "the Sheriff". Desuden er der indført et nyt kriterium for såvel panelets som dommerens afgørelse ved siden af barnets "best interests". Nu kan også "the purposes of protecting members of the public from serious harm" danne grundlag for afgørelser, der ikke nødvendigvis falder sammen med barnets velfærd. Kelly sætter spørgsmålstegn ved, om denne udvikling er i overensstemmelse med UN Convention on the Rights of the Child art. 3. Han finder det dybt beklageligt, at kravet om at møde børn med straffe, der svarer til deres "kriminelle" adfærd, i stedet for med indgreb, der sætter deres velfærd øverst, med lovændringen i 1995 har vundet indpas i det skotske system.

Allerede før denne ændring har det været muligt at behandle sager mod børn, der har begået alvorlige forbrydelser som fx. mord, ved de almindelige skotske domstole. Den kriminelle lavalder i Skotland ligger helt nede på 8 år. Kelly omtaler den engelske Bulger-sag, hvor to 10-årige drenge i 1993 bortførte, mishandlede og dræbte den 2-årige James Bulger og som 11-årige blev dømt til indespærring "during Her Majesty's pleasure", noget der også kunne være sket i Skotland. Kelly er ikke tilhænger af denne model selv i så alvorlige tilfælde, hvilket giver stof til eftertanke i hvert fald i Danmark, hvor den politiske højrefløj og repræsentanter for politiet med jævne mellemrum foreslår den kriminelle lavalder sat ned til 10 år.

Selv om Kelly stort set opfatter det skotske system fra før 1995 som godt, kommer han med konstruktive forslag til forbedringer. De er i modstrid med de faktisk indførte ændringer, som han på diplomatisk vis udtrykker kritik af.

Bogen handler nok specifikt om skotske forhold, men den rummer væsentlige overvejelser over børns situation som både "ofre" og "forbrydere" og specielt over det faktum, at denne skelnen er uholdbar. Derfor er den relevant også for en nordisk læserkreds. Og så er den overskuelig og let læst.

Beth Grothe Nielsen
Aarhus Universitet

Jan Pedersen: Skatte- og afgiftsstrafferet. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København, 1996, 331 s. ISBN 87-574-7300-5.

Bokens ämne är skatte- och avgiftsstraffrätten. Författaren analyserar reglerna om straffansvar vid överträdelse av skatte- och avgiftslagstiftningen och utgår från en traditionell straffrättslig indelning. Det första avsnittet behandlar skatte- och avgiftsstraffrätten samt den

allmänna straffrätten. Det andra rör skatte- och avgiftsstraffrättens allmänna del och det tredje behandlar skatte- och avgiftsstraffrättens speciella del. Ett genomgående tema är ansvarsplaceringen.

Ämnesvalet är intressant inte minst ur svensk synvinkel, då den svenska skattebrottslagen ju nyligen har varit föremål för ändringar. Tillämpningsområdet har utvidgats så att lagen omfattar i stort sett samtliga straffbestämmelser på skatteområdet och därmed är generell tillämplig på alla skatter. (Se Haglind och Persson i SvJT 1996 s 674 och SOU 1995:10 s 147 f.) Den gäller numera även vissa avgifter om detta särskilt föreskrivs. Brottet skattebedrägeri har fått en ny beteckning och benämns skattebrott. Detta brott har i likhet med det danska skattebedrägeriet i § 13 första stycket skattekontrollloven konstruerats som ett farebrott. Skattebrottet har nu även utrustats med ett enhetligt subjektivt rekvisit i svensk rätt.

Pedersen beskriver i det inledande avsnittet skatte- och avgiftsstraffrätten, också kallad fiskalstraffrätten. Området hänförs till specialstraffrätten och omfattar de klassiska straffrättsliga frågeställningarna. Överträdelse av skatte- och avgiftslagstiftningen utgör ett allvarligt samhällligt problem med en rad ekonomiska, politiska och moraliska konsekvenser. Kriminaliteten rör stora belopp och mörkertalet är högt. Författaren pekar på myndigheternas ökade insatser mot denna form av kriminalitet, t ex intensifierad skattekontroll med hjälp av elektronisk databehandling.

Boken tar upp skatte- och avgiftsstraffrättens avgränsning gentemot andra straffbestämmelser. Det råder ett samband mellan skatte- och avgiftsstraffrättens specialbestämmelser och en rad straffbestämmelser i den allmänna strafflagstiftningen. Man måste därför i vissa situationer avgöra om de besläktade straffbestämmelserna skall användas som supplement till eller i stället för specialbestämmelserna. I detta sammanhang uppstår konkurrensfrågor. Dansk rätt skiljer härvid på "idealkonkurrens" och "realkonkurrens". Den straffrättsliga skillnaden består i att "realkonkurrens" utlöser ett straffansvar för samtliga realiserade straffbestämmelser, medan det endast vid en konkret värdering kan avgöras, huruvida "idealkonkurrens" medför ett straffansvar för överträdelser av samtliga realiserade straffbestämmelser eller bara för överträdelser av en av de realiserade straffbestämmelserna. Vid "realkonkurrens" får samtliga straffbestämmelser användas enligt straffeloven § 88. Är "idealkonkurrens" för handen får man värdera om och i vilken omfattning en eller flera straffbestämmelser absorberas.

I avsnitt två företas en genomgång av viktiga problemområden i syfte att beskriva det rättsstillstånd som ligger till grund för de speciella skatte- och avgiftsstraffrättsliga bestämmelserna. Här ges bl a en allmän beskrivning av straffansvarets allmänna spörsmål rörande uppsåt, oaktsamhet, försök, medverkan och ansvarsfördelning.

De skatte- och avgiftsstraffrättsliga bestämmelserna är sk blankettstraffbud. Med detta menas att det straffbara området inte kan utläsas direkt ur straffbestämmelserna utan måste utfyllas med annan lagstiftning. Författaren för en intressant diskussion angående konflikten mellan bestämmelsernas karaktär av blankettstraffbud och legalitetskravet i straffeloven § 1.

Vid redogörelsen för straffbart försök diskuteras särskilt försöksansvaret vid underlåtenhetsbrott i skattekontrollloven § 15 om den "undladede indgivelse af selvangivelse" och i § 16 om den "undladede korrektion af indkomstansættelse uden forudgående selvangivelse". Även om man i allmänhet inte dömer till ansvar för försök vid dessa underlåtenhetsbrott, föreligger det inte något hinder att göra detta om underlåtenheten är förberedd, t ex genom en order härom till en anställd eller till en rådgivare.

Av speciellt intresse är behandlingen av rådgivaransvaret och då i synnerhet kopplingen mellan det civilrättsliga skadeståndsansvaret och straffansvaret. En rådgivares ansvar för

felaktig skatterådgivning oppkommer i første hand då denne overtrått skatte- og avgiftslagstiftningens straffbeståmmelser. Ansvaret kan oppstå dels då rådgivaren utarbetar oriktiga eller vilseledande oppgifter, dels då han deltagit i rådgivning om økonomiske dispositioner.

Bokens tredje avsnitt omfattar skatte- og avgiftsstraffråtens spesielle del og beskriver en del vassentlige frågr avseende straffbeståmmelsene i skattekontrollloven, kildeskatteloven og momsloven. De materielle straffbeståmmelsene framgår av skattekontrollloven §§ 13 - 17. Huvudbeståmmelsen er § 13 om "aktiv skattesvig". Traditionelt har "skattesvigsforbrydelsen" varit koncentrerad till avgivande av positive, oriktige oppgifter om inkomstforhållanden etc. Sedan 1980-talet har det skett en betydelsefull utvekkling inom skattestraffråtten, eftersom inte bara avgivande av oriktige opplysninger utan også vilseledande opplysninger kan beivras.

Beståmmelsen suppleras av straffeloven § 289 som omfattar overtrådelser av særskilt grov karakter. Denna er inford i straffeloven kap 28 bland traditionelle vinningsbrott såsom stold og bedrågeri. Placeringen kan sågas vara ett uttrykk for lagstiftningsmaktens skårpta instållning till allvarlige fall av "skattesvig".

Utførlige hånvisninger og kommentarer till praxis ges, vilket gör boken mykket vårdefull for den praktisk verksamme lāsaren.

Det er viktig med forskningsinsatser inom det åmnesområde som Pedersen valt. Bekåmpningen av økonomisk brottslighet har legat i dvala trots att brottsligheten alltjåmt tycks befinna sig i en høgkonjunktur. Ekobrottsforskningen er starkt begrånsad åven i Danmark. Denna forsknings tynande tillvaro hånger samman med brottens kompleksitet. Vid bekåmpningen av den økonomiske brottsligheten kan straff- og skatteråt, fforetågsekonomi, kriminologi og økonomisk historia bidra till att ge forskningen erforderlig breidd. (SOU 1996:84 s 63 og s 129.)

Jag har låst Pedersens bok med stor behållning og anser att den lårpar sig vål som lårrobok og handbok i åmnet skatte- og avgiftsstraffråt.

Helén Örnemark Hansen
Juridiske fakulteten i Lund

BRÅ-PM 1996: 5, Ekonomisk Brottslighet – Den råttslige Processen. ISBN 91-38-30888-6, ISSN 1100-6706, 391 sider.

I Sverige har man i modsætning til i Danmark i de sidste 20 år gennemført en række udredninger om økonomisk kriminalitet, dens omfang og bekæmpelse. Den nu foreliggende rapport koncentrerer sig om selve efterforskningen af økonomisk kriminalitet og den retslige behandling af disse sager. Udvalget har til brug for sin udredning gennemgået 67 sager om økonomisk kriminalitet samt interviewet dommere, anklagere og forsvarere i 4 af de største sager. Derudover har udvalget interviewet en kurator og 2 skatterevisorer. De 67 sager er vedhæftet som bilag til udredningen. Sagerne er relativt fyldigt refererede, bilagsmaterialet fylder i alt 200 sider med meget lille skrift. Materialet er egnet til at give et overblik over sagerne art, men en nærmere analyse af sagerne er ikke mulig for læseren, dertil er referaterne for kortfattede. Et fuldstændigt referat af samtlige sager ville være en umulighed, men jeg mener alligevel, at det er værdifuldt materiale, der er optrykt i rapporten.

Det store problem der tegner sig for udvalget, er den langsommelighed hvormed de fleste større sager om økonomisk kriminalitet både efterforskes og foretages i retten. Dette fæ-

nomen er ikke kun et svensk fænomen, så rapporten har i høj grad interesse for andre nordiske læsere. Ud fra det foreliggende materiale virker det i øvrigt som om de store sager om økonomisk kriminalitet i Sverige tilsyneladende afvikles på lidt kortere tid end de tilsvarende danske sager, men man fornemmer i høj grad problemstillingens relevans, når der på side 59 omtales en sag, hvor anklagerens forelæggelse af sagen i retten tog 6 måneder! Dette tror jeg må være rekord.

Groft sagt er betænkningen opdelt i 3 hoveddele, en undersøgelse af efterforskningen, en undersøgelse af selve retssagen og en afsluttende undersøgelse om sanktionsvalg og fuldbyrdelsesmetoder for de personer, der dømmes for økonomisk kriminalitet. Det er særligt de to første emner jeg vil beskæftige mig med.

Efterforskningen af sager om økonomisk kriminalitet kan være uhyre kompliceret og ofte med internationale forgreninger. I sager hvor en særmyndighed, f. eks. skattevæsenet eller toldvæsenet, har foretaget en indledende efterforskning, går efterforskningen normalt hurtigere end i de traditionelle sager, hvor anmeldelsen ofte kommer fra et konkursbo. Udvalget angiver, at efterforskningen normalt foregår på den måde, at anklagemyndigheden henvender sig til politiet med retningslinjer for, hvorledes efterforskningen skal foregå. Det virker som om, der ligger et problem her, idet politiet ofte ikke får særlige udførlige instrukser om efterforskningen. På den anden side fremhæver en af de interviewede anklagere også, at det er vigtigt, at politiet ikke får for snævre retningslinjer for efterforskningen. Som han siger, er det meget let at styre politiet i en vis retning, men det er vigtigt at sikre sig, at efterforskningen foretages objektivt og forudsætningsløst og at eventuelle afhøringer foregår på en retssikkerhedsmæssig acceptabel måde. Problemet er imidlertid fortsat tidsfaktoren i efterforskningen, og udvalget noterer sig (side 65), at varetægtsfængsling anvendes meget lidt i sager om økonomisk kriminalitet, og typisk kun i et kortere tidsrum. Til gengæld foregår efterforskningen langt hurtigere i de tilfælde, hvor varetægtsfængsling har fundet sted, uden at dette tilsyneladende har haft indflydelse på kvaliteten af efterforskningen. Dette fører faktisk udvalget ind i en diskussion af, hvorvidt varetægtsfængsling skulle anvendes noget hyppigere i sager om økonomisk kriminalitet. Hensynet til politiets effektivitet kan dog aldrig blive en varetægtsfængslingsgrund, men udvalget anbefaler i sine afsluttende bemærkninger, at man undersøger forudsætningerne for en øget anvendelse af varetægtsfængsling noget mere. Dette forslag har jeg ingen sympati for, hverken i disse sager eller i andre sager. Udvalgets hovedkonklusioner er da også, som jeg forstår det, at anklagemyndigheden skal tilføres større ressourcer, og at organisationsformen inden for anklagemyndigheden skal ændres derhen, at anklagerne får bedre muligheder for at fordele disse ressourcer. Som jeg forstår forslaget (side 71 f.) ser det for mig ud som om man forestiller sig en struktur i lighed med det danske bagmandspoliti, hvor anklager og politiembedsmænd arbejder tæt sammen i hele efterforskningsforløbet. Dette har givet visse store fordele ud fra effektivitetshensyn og ressourcemæssige hensyn, men ulemperne herved er, at det kan være svært for anklagemyndigheden at forholde sig så objektivt som ønskeligt til sagen efter at have deltaget i efterforskningen i en årrække. Dette spørgsmål har været genstand for undersøgelser i Danmark, hvor konklusionen blev at bibeholde bagmandspolitets struktur på grund af de fremhævede fordele.

En mulighed som udvalget ikke er særligt inde på, er spørgsmålet om at sætte tidsmæssige grænser for efterforskningen. Dette kan være svært, særligt når kriminaliteten har internationale forgreninger med de komplikationer dette giver, men jeg mener alligevel, at det er en overvejelse værd. Jeg kunne forestille mig en tidsgrænse på 2 år fra en anmeldelse indløb til politiet og til tiltale var rejst. Med de fornødne interne og eksterne ressourcer stillet

til rådighed har jeg svært ved at se, hvorfor dette ikke skulle kunne lade sig gøre, når det åbenbart kan lade sig gøre i sager, hvor der foregår varetægtsfængsling. En nærmere analyse af dette spørgsmål ville være interessant. En ekstern revisor, der for nylig har deltaget i udredningen af økonomisk kriminalitet for bagmandspolitiet, har udtalt til mig: "Bagmandspolitiet var en god kunde, for de rykkede aldrig". Mon noget af forklaringen kan findes her.

Som et led i effektiviseringen peger udvalget på, at forberedelsen fra såvel anklager som fra forsvarers side i større udstrækning bør ske skriftligt. Dette kan i høj grad bifaldes, jeg tror det ville lette arbejdet betydeligt, hvis parterne på forhånd ridsede deres standpunkter klart op, også til brug for retten. Den skriftlige adgang til forelæggelse og modforelæggelse som vi har i Danmark, er langt fra nok.

Udvalget drøfter også indgående muligheden for at effektivisere processen i retten og koncentrerer sig om dommerens materielle procesledelse, antallet af dommere og brugen af eksperter i retten. Med hensyn til juridiske dommere foreslår udvalget, at i større sager skal der altid være 2 juridiske dommere i byretten. Forslaget forekommer interessant og fortjener nærmere overvejelse. Udvalget er også inde på spørgsmålet om dommerens materielle procesledelse, som udvalget for så vidt finder bør styrkes. Risikoen ved en materiel procesledelse, hvor dommeren sidder i en straffesag er den, at den ene af parterne kan føle dommeren bliver partisk. I en større sag om økonomisk kriminalitet i Danmark forsøgte dommeren faktisk at udøve materiel procesledelse i forhold til anklagemyndighedens gennemgang af et enkelt anklagepunkt, hvilket medførte, at anklageren rejste tvivl om dommerens habilitet. Det må nok erkendes, at det er en svær balancegang for dommeren at udøve en materiel procesledelse i straffesager, men det må på den anden side være helt legitimt, at dommeren forsøger at få et overblik over parternes anbringender.

Spørgsmålet om eksperthjælp, der er et meget vigtigt spørgsmål, diskuteres indgående af udvalget (side 97 f.). For at styrke domstolens kompetence i sager om økonomisk kriminalitet indførte man i Sverige den 1. juli 1985 de såkaldte Eko-domstole. Dommerne ved disse Eko-domstole skulle have en særlig uddannelse, og der blev åbnet adgang til at lade en økonomisk eller skatteretlig ekspert indtræde som meddommer. Disse eksperter skulle ikke træde i stedet for almindelige domsmænd, men supplere disse på lige fod. De interviewede personer havde delte meninger om værdigheden af sådanne ekspertdommere. En interviewet dommer havde været meget tilfreds med den økonomiske ekspert, som han havde haft i en af sagerne, idet denne havde medvirket til, at de rette spørgsmål blev stillet under retssagen, og fordi han havde bidraget med vigtig litteratur for retten. Personligt forekommer det mig noget betænkeligt, at den ekspert, som parterne ikke har været med til at udvælge, indgår som dommer i sagen, således at han eller hun åbenbart kan fremdrage litteratur og andet til brug for rettens bedømmelse af sagen, uden at parterne har adgang til sådant materiale. Ud fra det foreliggende materiale i rapporten er det imidlertid umuligt at danne sig et indtryk af disse eksperters bistand i retten. Også brugen af andre ekspertvidner, fra såvel anklager som forsvarer, er et vanskeligt emne. Det er klart, at ekspertbistand, revisionsmæssigt, bogføringsmæssigt, skattemæssigt etc. er nødvendigt i de fleste sager om økonomisk kriminalitet. Mange af disse eksperterklæringer indeholder imidlertid vurderinger, og eksperterne er normalt ensidigt antaget af anklagemyndigheden i hvert fald i Danmark. Det er særligt i vurderingerne af et givet hændelsesforløb striden står mellem de 2 parter. Problemet er imidlertid, at alle disse sager er yderst forskellige, og det er ikke nemt at finde den rigtige fremgangsmåde. Ulempen ved alt for mange eksperterklæringer ses i amerikanske retssale, hvor der ofte finder en erklæringskrig sted mellem sagkyndige. Denne retstilstand

er ved at udvikle sig i Danmark i disse sager, idet Højesteret har tilladt anklagemyndigheden at fremlægge énsidigt indhentede ekspertberetninger som bevismiddel, selvom disse eksperter har arbejdet snævert sammen med anklagemyndigheden under efterforskningen, uden at forsvareren har haft indflydelse på de undersøgelsestemaer, eksperterne har fået af anklagemyndigheden. Det er herefter op til forsvareren ved antagelse af egen eksperthjælp at bestride disse beretninger. Hele området med anvendelse af ekspertvidner, særligt sagkyndige dommere etc. fortjener en mere udførlig kulegraving end betænkningen giver.

Udvalget beskæftiger sig ikke med brug af ny teknologi med henblik på at effektivisere processen. I Danmark foregår efterforskningen helt traditionelt med kopiering af tusindvis af sider og fremlæggelse af flere hundrede ringbind med dokumenter i retten. Meget tid og dobbeltarbejde kunne vindes ved at scanne alle dokumenter ind på diskette og forsyne sagens parter og dommere med bærbare computere.

Rapporten indeholder forslag om skærpet straf for bogføringslovovertrædelser, hvilke overtrædelser ofte er en forudsætning for, at den økonomiske kriminalitet kan foregå, skærpet straf for mellemænd og forskellige andre tiltag, som skal forbigås her.

Udredningen er interessant læsning, og jeg kan kun anbefale, at et lignende udredningsarbejde blev igangsat i Danmark.

Sysette Vinding Kruse

København

Eugene Mc Laughlin & John Muncie (Eds.): Controlling Crime, London: Sage publications 1996, viii + 342 sider. £ 14.95 (paperback). ISBN 07619 5001-X.

Controlling Crime är det andra bandet av tre. Det första är betitlat *The Problem of Crime* och det tredje *Criminological Perspectives: A Reader*. De tre banden ingår som kursmaterial i kursen "Crime, Order and Social Control" som anordnas av The Open University.

Målsättningen med denna serie är att kartlägga och skapa nya parametrar för den kriminologiska föreställningsvärlden. Författarna ger tillsammans en tvärvetenskaplig översikt av klassiskt och nuvarande vetenskapligt arbete rörande brott, straffrätt och kriminologi genom att använda samma ansatser och analysmetoder som återfinns i ämnen som sociologi, psykologi, genusrelaterade studier, socialgeografi och statsvetenskap.

I den föreliggande boken undersöks de skiftande och utvidgade variablerna för straffrätten.

Clive Emsley inleder med ett historiskt avsnitt om polisorganisationens framväxt. Författaren för oss tillbaka till tiden för Shakespeares komedi "Mycket väsen för ingenting". Under denna tid utsåg varje församling sina konstaplar. Dessa hade låg status och ansågs dessutom otillräckliga för att klara av den tidens besvärliga situation med ökande kriminalitet. Därför började man införa nattvakter för patrullering av gatorna. För att bekämpa den tilltagande kriminaliteten genomdrev inrikesminister Robert Peel bildandet av London Metropolitan Police Force med central organisation och fast anställda "bobbies".

Under tiden direkt efter andra världskriget gjordes i Storbritannien gemensamma försök att från den politiska arenan avlägsna den ytterst känsloladdade frågan om vad man skulle göra åt brottsligheten. Som en följd av denna avpolitisering överläts åt en grupp av professionella experter att formulera vad som kan beskrivas som den socialdemokratiska välfärdsstatens "regelbok" för effektiv kontroll av kriminaliteten. Ur detta perspektiv var det viktigt att undersöka om sociala faktorer, t ex arbetslöshet och dåliga bostäder, var roten till det onda. Trots att de olika verksamheterna var låsta i viktorianska, byråkratiska strukturer

förkastades en radikal, genomgripande reform. De genomgick snarare en process av pragmatisk, gradvis och växande modernisering, rationalisering och professionalisering.

Under 1970-talet uppmärksammades kriminalitet av varierande slag av massmedia. Detta påverkade både allmänheten och politikerna. IRA:s aktioner var några av de händelser som upprörde opinionen. Kunde de olika myndigheterna inte kontrollera kriminaliteten längre? De konservativa drog nytta av folkets oro och lovade i sin valkampanj hårdare tag mot lagöverträdare.

En av redaktörerna, Eugene Mc Laughlin, bidrar i kapitel 2 med en översikt av polisens ökade maktbefogenheter under 1980-talet. Trots de ökade krafterna är det enligt författaren svårt att se någon förbättring. De hårdare tagen verkade inte ha fått avsedd verkan. Det brittiska samhället blev även plågsamt medvetet om kriminalitetens kostnader.

Boken ger komparativa, historiska och sociologiska perspektiv på kriminaliteten. Författarna poängterar betydelsen av samhälleligt engagemang och en humanitär syn på lagöverträdare, vilket är betydligt svårare att förverkliga än förslagen om hårdare tag. Några enkla patentlösningar verkar dock inte finnas. Tillsammans utgör de olika kapitlen en utvärdering av brittisk kriminalrätt och främjar historiska, komparativa och kritiska reflektioner om dess logik, styrka och åtgärder. Var för sig bidrar de till en omfattande analys av såväl historiska som nutida problem inom området för kontroll av kriminaliteten. Författarna blickar även framåt och uppmanar till debatt om nya, bättre alternativ.

De historiska delarna visar också att grundproblemen med att kontrollera kriminaliteten är bestående oberoende av de politiska svängningarna.

Förvisso har författarna, som de själva skriver, "painted with a broad brush", men detta har skett med eftertanke. De har nämligen lyckats sätta fingret på väsentliga fenomen, vilket stimulerar till djupare studier.

Helén Örnemark Hansen
Juridiska fakulteten i Lund

Frank Leishman, Barry Loveday & Stephen P. Savage (Eds.): Core Issues in Policing, Longman, London – New York, 1996, ISBN 0-582-24915-5, 273 s., £ 12,99.

Bogens inholdsfortegnelse viser, at kernepunkterne i forbindelse med politiarbejde er opdelt i tre afsnit og omfatter i alt 15 artikler. De fleste forfattere er knyttet til universitetet i Portsmouth (Institute of Police and Criminological Studies).

Den første del – *Core Contexts: Change and Diversity* – handler om konteksten af (forandringer i) politiarbejde i Storbritannien. For udenforstående (ikke-englændere) er artiklerne i denne del nogle gange uforståelige. Hvis man ikke kender den engelske politiske baggrund i detaljer, er det svært at forstå den første artikel *reinventing and restructuring: towards a 'new policing order'*. Mere interessant er artiklen om *policing diversity: the impact of the public-private complex in policing* af Les Johnston. I Storbritannien er man stort set enige om, at den private sektor blander sig mere og mere i politiarbejdet. Man kan også se tendensen i de nordiske lande (for eksempel vagter i forretninger), men i mindre grad end i andre dele af vestlige verden. Les Johnston tager David Bayleys bog *Police for the Future* (1994) som udgangspunkt for beskrivelsen af fremtiden. "Bayley notes a basic contradiction in policing. For most people it is obvious that the police should be held responsible for preventing crime. Yet for organisational, managerial and cultural reasons they are unable to meet that responsibility" (s. 64). Prioritering i politiarbejde betyder, at andre dele af virk-

somheden stødes af. De kan blive "civilianised, contracted out or privatized" (s. 60). Et andet led i privatisering er "operate police organisations if as they were commercial enterprises". En forløb, man også kan se ved de nordiske politikorps.

Den anden del af bogen har som titel "*Core Functions: Old Dilemmas, New Directions?*". Nogle af de vigtigste politimæssige områder diskuteres. Kriminalitet, prævention, ordenshåndhævelse, magtanvendelse, efterforskning og tekniske bevis. Alle bidrag er interessante. Artiklen af Ian McKenzie om politiets magtanvendelse handler bl.a. om de mulige effekter, der ville følge, hvis alle britiske polititbetjente blev bevæbnet med et skydevåben. De forventede effekter er – selvfølgelig – et højere antal sårede og dræbte ved politiskud, men også at polititbetjente kommer til at begå flere selvmord.

Den sidste del sætter fokus på fremtiden: "*Core Processes: Facing the Future*". Det handler om lige muligheder for kvinder i politiarbejde, politi og kvalitet, fremtidens management og politiforskning. I nordiske lande som Sverige og Norge er politiforskning allerede mere rodfæstet end i Danmark, men Storbritannien har en væsenlig længere tradition fra politiforskning. Jennifer Brown diskuterer forskellige typer af politiforskere. "Inside insiders" er politiets egne forskere. De har tit begrænsede statistiske og forskningsmæssige kvalifikationer. "Outside insiders" er tidligere polititbetjente, som nu er akademiske forskere. Ifølge Brown har de lavet nogen relevant forskning. Deres forskning handler tit om den uformelle praksis i politiets arbejde. "Inside outsiders" er akademiske forskere, der nu arbejder inden for politiet. Den sidste kategori er "outside outsiders"; de uafhængige forskere og institutter/universiteter. Reiner (*Police Research in the UK, 1992*) har systematiseret politiforskning i 10 punkter:

1. purpose of the police; functional definitions; measurement of police activity
2. identity of the police; demographics; gender; ethnicity; educational characteristics
3. police culture; street cops vs management cops; rivalries; sexism; racism; homophobia
4. impact of training; informal socialisation processes; community policing ethos
5. public views about the police; police attitudes; evaluation of police-public encounters; minority perspectives
6. police deviance; interviewing techniques
7. police-effectiveness; crime prevention; management style; community policing; domestic violence
8. management and control of the police; constabulary independence; constitutional issues; complaints; accountability; policy-making
9. police fairness; use of discretion; discrimination
10. historical perspective; revisionist views.

En dagsorden, der også kan være et godt udgangspunkt for den nordiske politiforskning. Fordi diversiteten af emner er store, er bogen "*Core Issues in Policing*" interessant for mange. Kvaliteten af bidragene er forskellige, men i gennemsnit umagen værd.

Peter Kruize

Københavns Universitet

Bjørn Gabriel Reed: Straffbar innsidehandel. Verdipapirhandelovens bestemmelser om misbruk av fortrolig informasjon. Ad Notam Gyldendal 1996. ISBN 82-417-0586-7. 370 s

Författaren behandlar den norska lagstiftningen om straffbar "innsidehandel". Målet med lagen är först och främst att upprätthålla förtroendet för värdepappersmarknaden. Handel med värdepapper har en viktig samhällsfunktion vad gäller kapitaltillförsel till näringslivet. Utländsk rätt, speciellt den amerikanska, har tjänat som förebild för den norska lagstiftaren. Reed påpekar att de norska bestämmelserna har stor räckvidd. Den norska debatten om en straffrättslig reglering av "innsidehandel" kretsar kring behovet av förtroende för aktie-marknaden och önskan att bekämpa den ekonomiska kriminaliteten.

I den inledande delen förklaras betydelsen av orden "insider" och "innsidehandel". Dessa är förnorskningar av de engelska uttrycken "insider" och "insider trading". De norska begreppen förekommer vanligen i den offentliga debatten, men de finns inte med i lagtexten. "Innsidehandel" är en allmän beteckning för den handel med värdepapper som företas av personer som har särskild anknytning till det utställande företaget. Styrelseledamöter och ledande befattningshavare uppfattas som typiska "innsidere". Innebörden av ordet har utvidgats till att även omfatta personkategorier som på olika sätt får tillgång till "innsideinformation", såsom tryckerianställda, finansrådgivare och advokater som har kontakt med företaget i fråga. Dessa grupper benämns ofta "sekundärinnsidere" eller "tippees". Det är viktigt att dra en gräns mellan straffri och straffbar "innsidehandel". Termen "innsidehandel" används nämligen ibland också för värdepappershandel som bedrivs av personer som står det utställande företaget nära utan att ha tillgång till "innsideinformation". Denna typ av "innsidehandel" är både rättsenlig och önskvärd. Någorlunda likartad information till aktörerna är en förutsättning för tillit och effektivitet inom denna marknad.

Boken tar upp reglerna i §§ 6, 6 a, 6 b och 62 verdipapirhandelloven (VPHL) och koncentrerar sig på lagens ordalydelse med omfattande kommentarer till nämnda lagrum. Lagstiftaren har valt en komprimerad lagstiftningsteknik, varför Reeds ingående analys är välkommen. Lagstiftningen om "innsidehandel" innehåller enligt författaren många skönsmässiga och oklara formuleringar, vilket ofta leder till en mängd tolkningstvister. En klar gränsdragning mellan lovlig och olovlig värdepappershandel är, som nämnts, av stor betydelse för aktörerna på marknaden.

Huvudbestämmelsen för straffbar "innsidehandel" finns i VPHL § 6. Analysen av denna bestämmelse upptar största delen av boken och återfinns i del två. Det handelsförbud som framgår av bestämmelsen får tillämpas på var och en som besitter "innsideupplysningar". I praxis är det mest enskilda personer som riskerar en straffsanktion, men företagsstraff kan förekomma. Handelsförbudet gäller då informationen är "presis, fortrolig og vesentlig kurssensitiv" och skall föreligga vid tidpunkten för transaktionen. Med "fortrolig opplysning" avses att den inte är allmänt känd eller allmänt tillgänglig. Informationen är "kurssensitiv" i lagens mening om den skulle ha inverkat på kursen om den hade offentliggjorts vid den tidpunkt då "innsidern" handlade.

I del tre redovisas "förbud mot handel i visse perioder" i § 6 b. Handelsförbudet rör tiden omkring utställarföretagets offentliggörande av räkenskapsrapporter. Missbruk av upplysningar kan förekomma mer indirekt genom vidareförmedling och rådgivning som förbjuds i § 6 a.

Som komplement till handelsförbudet finns tystnadsplikt och förbud mot rådgivning, vilket behandlas i del fyra. Det centrala i de tre först nämnda lagrummen är vilka upplysningar som inte får missbrukas. Den personkrets som lagstiftaren tar sikte på framgår tydligt genom att författaren valt att även framställa denna schematiskt i tabellform.

Vad gäller straffsanktionerna framkommer i del fem att straffmaximum för överträdelse

av huvudbestämmelsen är sex års fängelse. Överträdelsen kan vara såväl oaktsam som uppsåtlig. I denna del redogör författaren också för medverkan och försök till "innsidehandel". Medverkan kan bestå av bistånd i form av praktisk eller finansiell natur, men även psykisk medverkan inryms.

I slutet av boken finns en engelsk sammanfattning av regelverket.

Reeds arbete ger en klar översikt över de norska bestämmelserna om "innsidehandel" och lämpar sig väl som handbok för praktiker.

Helén Örnemark Hansen

Juridiska fakulteten i Lund

Burt Galaway & Joe Hudson (eds.): Restorative Justice: International Perspectives. Kugler Publications, Amsterdam 1996. ISBN 1-881798-07-0. XIII + 516 s.

Om den vestlige verdens strafferetssystemer fungerer efter hensigten – hvad den så end er – bliver der stillet flere og flere spørgsmålstegn ved i disse år. Især påpeges det ofte, at ofrene behandles dårligt, og at systemerne forlænger, vanskeliggør eller helt umuliggør ofrenes restitution eller heling. Der er heller ikke indbygget i systemerne en mulighed for forsoning mellem en forbyder, hans offer og samfundet, eller en ansvarliggørelse af ham. Vi husker alle Nils Christies indflydelsesrige artikel fra 1977 om konflikt som ejendom. Christies artikel satte utvivlsomt ord på tanker, som mange forskere og praktikere – på dette tidspunkt især i USA, Canada og England – allerede havde gjort sig. "Alternativ konfliktløsning" blev i begyndelsen den fælles etikette for ideerne og mange projekter blev sat i værk i de følgende år uden, at der nødvendigvis var tale om et fælles ideologisk grundlag eller klare fælles målsætninger. Initiativtagerne tilhørte og tilhører så forskellige grupper som fx. kirkesamfund, lokalpolitiske græsrodsbevægelser og det etablerede straffesystem selv. Inspiration til projekternes indhold blev og bliver hentet fra tidligere tiders (formodede) måde at løse konflikter på, "oprindelige" folks traditioner, psykologi/psykoterapi m.v. De norske konfliktråd, hvoraf det første blev etableret i 1981, er en del af denne internationale udvikling. Selv Danmark er kommet med på vognen med et noget "forkølet" forsøg i 1995 og forslag om en gentagelse af det i 1997.

Den aktuelle bog indeholder eksempler på det, der nu som regel går under fællesbetegnelsen "restorative justice", fra USA, Canada, Australien, New Zealand, Japan, England og Wales, Frankrig, Tyskland og Holland. De 38 bidragydere fremtræder alle som fortalere for nye, mere uformelle former for "genoprettende retfærd" og giver udtryk for meget få modforestillinger. I bogens første afsnit sammenholdes "restorative justice" med de internationale normer og standarder, der gælder for lovgivere og praktikere på straffesystemernes område, og forfatteren finder betydelig støtte i disse for et paradigmeskift: fra en legalistisk forståelse af kriminalitet til en model, der medinddrager ofrene og samfundet. Visse afsnit sætter "restorative justice" ind i en teoretisk og historisk sammenhæng, andre handler om genoplivningen af oprindelige ceremonier blandt "Aboriginals" i Canada, USA, New Zealand og Australien. Der er beskrivelser af konkrete sager, hvor gerningsmanden er blevet konfronteret med sit offer selv i tilfælde af meget alvorlige forbrydelser, og råd og vejledning for så vidt angår det vigtige i meget grundig forberedelse af begge parter, hvis der skal komme noget positivt ud af den type møder. Der er afsnit med mere overordnede overvejelser over de psykologiske mekanismer, der kan henholdsvis fremme og hæmme en forsonings- og konfliktløsningsproces, og som mægleren/mediatoren

skal kende og beherske. Der refereres undersøgelser af, hvordan parterne har oplevet at møde hinanden (langt de fleste er positive og ville gøre det igen, hvis situationen opstod). Spørgsmål om projekternes præventive potentialer i forhold til forbryderne specifikt og samfundet generelt drøftes også. I det hele taget rummer bogen et væld af tankevækkende bidrag. Den kan anbefales til alle, både praktikere og teoretikere, der er optaget af at udvikle nye metoder til at tackle de konflikter, vi traditionelt definerer som kriminalitet.

Beth Grothe Nielsen
Aarhus Universitet

Bengt Svensson: Pundare, jonkare och andra – med narkotikan som följeslagare. Stockholm: Carlssons Bokförlag, 1996. 440 sider. ISBN 91-7203-098-4.

Svensson ønsker i denne doktorafhandling i socialt arbejde at besvare spørgsmålet "Hvorfor forbliver narkomanen narkoman?" uden at tage psykologiske forklaringsmodeller i brug. Intentionen har været at søge svaret på spørgsmålet "där ute", i deras [narkomanernes] vardagsliv och inte i deras patologi eller i vårdens brister och förtjänster" (s. 382). Svensson er kommet tæt på dette hverdagsliv gennem fra 11 til over 100 møder over en periode på 5 år med 10 narkomaner i Malmö. Beskrivelsen af disse 10 liv optager omkring halvdelen af bogens godt 400 tekstsider. Dette materiale bruges derefter i en godt 100 sider sammenlignende beskrivelse af temaer som narkomanens forhold til stoffet, forsørgelsesforhold, de indbyrdes relationer mellem narkomaner, den sociale identitet og livsstil og "udbrudsforsøgene" – narkomanernes lejlighedsvis forsøg på at forlade narkomiljøet og ophøre med narkotikabrug. De resterende 100 sider indeholder teori- og metodeovervejelser og litteraturn gennemgang.

Svenssons bestræbelse: At forsøge at se narkomaner uden det psykologiske begrebsapparats filter, er forfriskende. Og det forekommer mig imponerende så langt Svensson – selv narkobehandler igennem mange år – er nået i denne bestræbelse. Men en sådan bestræbelse er ikke uden sine problemer. For vi kan jo ikke "se" andre mennesker uden at fortolke dem, uden de filtre som vore tolkningsskemaer nødvendigvis må være. Een fordel ved at anvende teoretiske filtre – såsom psykologisk teori – er at man i princippet ved, hvilket filter ens beskrivelser (fortolkninger) er betinget af. Hvis man, som Svensson, bestræber sig på at holde sin beskrivelse fri af en bestemt type tolkningsskema, påtager man sig en forpligtelse til at undersøge hvilke(t) tolkningsskema(er) man i stedet har anvendt. Denne forpligtelse har Svensson ikke indfriet i sin bog.

I et afsluttende kapitel sammenfatter Svensson sine beskrivelser i nogle betragtninger om narkomanens forhold til stoffet som en kærlighedsrelation; om narkotikamiljøernes "socialitet uden solidaritet"; og om "udbrudsforsøgene" som narkomanens vanskelige forsøg på at "bryde ind i" og skaffe sig fodfæste i en anden (stoffri) verden. Betragtningerne er velformulerede og forekommer plausible, vel mest fordi de er velkendte.

Svenssons bog er i mine øjne overmåde sympatisk i sit perspektiv, meget velskrevet og baseret på grundige litteraturstudier. Dens svaghed er forfatterens manglende refleksion over hans egen empiriske metode; over hvordan han er kommet til at se mennesker med narkotikamisbrug på den måde, som han gør.

Jacob Hilden Winsløw
Den Sociale Højskole, København

Hugo Hansen: Fra hverdagshelt til arrestant. Stensilserien nr. 82, Institutt for kriminologi, Universitetet i Oslo, 1996.

Lene Østby: Diskuter forståelsesformer av ungdomskriminalitet. Stensilserien nr. 83, Institutt for kriminologi, Universitetet i Oslo, 1996.

Ragnhild Sollund: Asylmottaket – en total institusjon? Stensilserien nr. 84, Institutt for kriminologi, Universitetet i Oslo, 1996.

Hansen og Østbys publikasjoner er begge studentarbeider.

Hansens "Fra hverdagshelt til arrestant" er basert på et selvopplevd møte med politiet. Hansen ble på grunn av misforståelser blandet sammen med en mistenkt i en narkotikasak. Han forteller om det Kafkalike møtet med norsk politi, fra han ble hentet av sivile politimenn på lesesalen til han mange timer senere slapp ut av arresten. I likhet med K. i Prosessen begynte Hansen etterhvert å føle seg skyldig i en forbrytelse han ikke kjente til.

Østbys "forståelsesformer" er en godt balansert fremstilling av noen ståsteder innen kriminologien. Med utgangspunkt i en artikkel av Hilde Pape: "Umulig ungdom – slemme foreldre?" går Østby grundig till verks. Under ligger stridighetene/uenighetene mellom den mer positivistiske orienterte forskningen til Ungforsk og Institutt for kriminologis mer hermeneutiske idealer. Østby kan selv stå som en verdig representant for den siste av disse "skoler".

Sollund bygger på egne erfaringer som ansatt ved et asylmottak, som tolk og forsker foruten foreliggende undersøkelser av norske asylmottak. Hun spør om asylmottaket kan oppfattes som en total institusjon. Dette svarer hun bekreftende på, det er en rekke sentrale likhetstrekk mellom de norske asylmottak og Goffmans klassiske beskrivelse av den totale institusjon.

Sollunds fremstilling av en lite hyggelig side ved norsk invandringpolitikk (som i seg selv er et svært kapittel) skjer i en nøktern språkdrakt. Dette sammen med bruken av et omfattende kildemateriale gjør fremstillingen ekstra sterk. Den enkle fremstillingen av asylsøkerens skjebne henviser til internering på høyfjellet eller andre avsidesliggende steder med påfølgende kultursjokk er et viktig korreks til medias forenklete fremstillinger av sakskomplekset.

Stensilene koster 35 nkr. pr. stykk og kan bestilles fra Institutt for kriminologi ved Universitetet i Oslo.

Paul Larsson

Systematisk oversikt over domme i kriminelle sager 1993-95 ved J. Jochimsen, M. Fabrin, J. H. Hansen & Kaspar Linkis. København 1996, G. E. C. Gads Forlag, 556 s. 795 Dkr. ISBN 87-607-0374-1.

Domsmengden i dette uundværlige opslagsværk er siden forrige utgivelse vokset med en fjerdedel til nå næsten 1.000 afgørelser, hvoraf omkring en tredjedel ikke tidligere har vært trykt. Med hensyn til de redaktionelle prinsipper, som værket hviler på, skal der blot henvises til bemærkningerne herom i anmeldelsen NTfK 1995.93. De her om forrige utgivelse åførte bemærkninger har også gyldighed for den nu foreliggende.

I foråret 1997 er det blevet klart, at der ikke oprettes en redigeret, statslig domsbase. Justitsministeriet er alene indstillet på at påtage sig ansvaret for en elektronisk, uredigeret, domsbase, hvorfra private forlag kan hente information til udgivelse. Så der er ikke udsigt til at opnå enkle og billige søgemuligheder på en samlet, lettilgængelig officiel da-

tabase. Man må dog håbe, at man ikke også fremover må tage til takke med en ,gammel-dags' udgivelse som den foreliggende, men at der i det mindste også kommer til at foreligge en elektronisk udgave.

Jørn Vestergaard
Københavns Universitet

SUMMARIES IN ENGLISH

Felipe Estrado: The Development of Juvenile Delinquency in Sweden. [Swedish: Ungdomsbrottslighetens utveckling i Sverige]. Pp. 153-169.

It has for a long time been a disagreement among criminologists in Sweden about the development of juvenile delinquency. In accordance with the discussion among criminologists in Sweden, the analysis is confined to property crimes the years 1975-1994. Juveniles are defined as persons 15-20 years old. The study is founded mainly on a detailed analysis of official crime statistics (insurance statistics, victim surveys and self-report-studies on juveniles alcohol and drug abuse are also used).

The study shows that: Property crimes in Sweden has increased 1975-1994 with 35-40 percent. The increase is explained largely by adults, women and foreign citizens augmentation in property crimes. There is no support in the analyzed statistics for the assumption that juvenile delinquency has continued to increase after 1975. The statistics don't permit an exact determination of the development of juvenile crime. If it comes to "the worst" the studied indicators show that property crimes among juveniles have been constant the last 20 years. If it comes to "the best" we might have a decrease in juvenile delinquency.

Britta Kyvsgaard: The art of killing two birds with one stone without hurting any of them: New research methods and new optimism in regard to the idea of rehabilitation. [Danish: Kunsten at slå to fluer med et smæk – uden at slå ruden itu. Om nye analysemetoder og ny behandlingsoptimisme]. Pp. 182-187.

The idea of rehabilitation has re-emerged in the Nordic countries as well as in other countries, primarily due to recent years' meta-analyses. Contrary to many studies on the effectiveness of rehabilitation the meta-analyses have been able to show positive effects of correctional interventions. The contrast between these findings is discussed in the article and shortcomings of experimental research are pointed out. Small experimental groups and too simplified criteria of effect may constitute obstacles to the practicality of showing an effect of treatment.

Possibilities as well as risks entailed in the re-emergence of the idea of rehabilitation are also discussed in the article. The primary risk is that rehabilitation may utilize punishment and thereby legitimize an increased use of punishment. This risk can be counteracted by separating the question of rehabilitation from the question of choice of sanctions and the fixing of sentences. The idea of rehabilitation, however, also offers possibilities of improving the conditions for inmates and for offenders in non-institutional settings.